

Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj

Konzervacija biodiverziteta i održivo upravljanje korišćenjem zemljišta/Dragaš

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Atlas održivog razvoja

Okvir za sveobuhvatni i uravnoteženi ruralni razvoj opštine Dragaš

Kosovo

Deo IV: Smernice za razvoj

Peter Bank

Florian Bemmerlein-Lux

Ismail Gagica

Ergin Hajredini

Svoj doprinos su dali i Prof. Dr. Behxhet Mustafa – ekolog, Prof. Fadil Millaku - biolog, Dr. Halil Ibrahim - ekolog; Dr. Achim Milbradt – biolog, Michael Voit – planer ruralnog razvoja, Prof. Xhevdet Elezi – naučnik za tlo – agronom, Arneni – nacionalna konsultantska kompanija za šume, NVO Finches – posmatračica, Todd Wassel – specijalista za turizam, Kaltrina Salihu – službenik za zajednice, Bashkim Susuri – novinar i saradnik na projektu, Bardh Xërxa – ekolog, Ajhan Hadžija – koordinator za turizam i opštinska radna grupa opštine Dragaš i Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, program ruralnog ekonomskog razvoja.

Menadžer projekta

Maria Elena Zuniga Barrientos

Dragaš, Kosovo

mart 2013

Sadržaj

1. Mape smernice.....	4
1.1. Ciljevi i principi za održivi opštinski razvoj	4
1.2. Vodeći razvojni principi za Dragaš.....	5
1.3. Rezultati opštinskog razvojnog plana (ORP)	6
1.4. Konzervacija prirode (G1.1).....	7
1.5. Zoniranje Nacionalnog Parka Šar Planina (G1.2)	11
1.6. Šuma (G2.1).....	14
1.7. Poljoprivreda (G2.2)	17
1.8. Voda / sanitacija (G3).....	20
1.9. Naselja (G4).....	23
1.10. Putevi i saobraćaj (G5)	26
1.11. Obrazovanje (G6)	29
1.12. Zdravstvo (G7).....	31
1.13. Turizam (G8)	33
2. Smernice za integrisani razvoj.....	35
2.1. Prostorni otpor u odnosu na rast i razvoj naselja (IG1)	35
2.2. Funkcionalna struktura (IG2)	38
3. Aneks	42
3.1. Tipovi korišćenja zemljišta – CORINE	42
3.2. Oznake za preferencijalna staništa (a)	45
3.3. Napomene za nepreferencijalna staništa (b)	46
3.4. Zaštitne zakonske kategorije	47

Lista tabela

Tabela 1-1: Lista mapa smernica	4
Tabela 1-2: Procenat i veličina različitih oblasti sa smernicama za konzervaciju prirode	7
Tabela 1-3: Procenat i veličina različitih oblasti sa smernicama za rehabilitaciju i razvoj prirode	7
Tabela 1-4: Kriterijumi za odlučivanje sa smernicama za konzervaciju prirode	8
Tabela 1-5: Procenat i veličina različitih oblasti smernica za šume	14
Tabela 1-6: Procenat i veličina različitih smernica oblasti za poljoprivredu	17
Tabela 1-7: Relevantni putni projekti i njihova ocena	27

Lista slika

Slika 1-1: Smernice za konzervaciju prirode (G1.1)	10
Slika 1-2: Kriterijumi odlučivanja za zoniranje nacionalnog parka (G1.2)	13
Slika 1-3: Kriterijumi za odlučivanje za smernice o razvoju šuma	15
Slika 1-4: Smernice za šume (G2.1)	16
Slika 1-5: Kriterijumi za odlučivanje o smernicama za poljoprivredni razvoj	18
Slika 1-6: Smernice za poljoprivredu (G2.2)	19
Slika 1-7: Kriterijumi za odlučivanje o smernicama za vodu i sanitaciju	21
Slika 1-8: Smernice za vodu i sanitaciju (G3)	22
Slika 1-9: Smernice za naselja (G4)	25
Slika 1-10: Smernice za puteve i saobraćaj (G5)	28
Slika 1-11: Smernice za obrazovanje (G6)	30
Slika 1-12: Smernice za zdravstvo (G7)	32
Slika 1-13: Smernice za turizam (G8)	34
Slika 2-1: Kriterijumi za odlučivanje o sveukupnom prostornom otporu	36
Slika 2-2: Smernice za prostorni otpor u odnosu na rast naselja (IG1)	37
Slika 2-3: Kriterijumi za odlučivanje o funkcionalnoj strukturi	39
Slika 2-4: Smernice za funkcionalnu strukturu (IG2) (<i>Nacrtna mapa</i>)	41

1. Mape smernice

Mape za korak 3: Zone koje pokazuju najprikladnije razvojne ciljeve; ovo može biti izraženo u pojmovima: zone rehabilitacije; zaštitne zone; specifične razvojne zone; konfliktne zone; mi ih sumiramo kao **zone razvojnih ciljeva**.

Tabela 1-1: Lista mapa smernica

G	Mape smernice
<i>Mape smernice koje se odnose na prirodne resurse – preduslovi za ORP</i>	
G1-1	Konzervacija prirode
G1-2	Zoniranje nacionalnog parka Šar
G2-1	Šuma
G2-2	Poljoprivreda
G3	Voda i sanitacija
<i>Mape smernice deo ORP – integralni deo ORP</i>	
G4	Naselja
G5	Putevi i saobraćaj
G6	Obrazovanje
G7	Zdravstvo
G8	Turizam
IG Integrisane mape smernice	
IG1	Prostorni otpor
IG2	Funkcionalna struktura

1.1. Ciljevi i principi za održivi opštinski razvoj

Atlas održivosti je osnovna smernica i sveobuhvatni okvir za održivi razvoj opštine. On ima prvenstven cilj da uskladi različite zahteve društva i regionalne ekonomije i administracije sa ekološkim prostornim uslovima. Ovo je izloženo kao dobro organizovan koncept prostornog razvoja. **Vodeći razvojni ciljevi** održivog regionalnog razvoja opštine ocrtani ovim atlasom jesu:

1. Doprineti u pravcu uravnoteženog i poštenog poboljšanja životnih uslova za stanovništvo okruga kao celinu i za slabije delove stanovništva naročito;
2. Zaštiti, razviti i – gde je neophodno – rehabilitovati prirodnu bazu egzistencije, naročito vodu, vazduh, tlo, floru i faunu, na integrisan i sveobuhvatan način
3. Dati doprinos u pravcu uravnoteženog privrednog i socijalnog razvoja čitave opštine
4. Voditi razvoj administracije u opštini, naročito za sela i zaseoke
5. Rezervisati neophodne oblasti i mesta za dalji razvoj, uključujući tu poljoprivredne, stambene, infrastrukturne i turističke resurse i kulturno nasleđe na izbalansiran način

6. Očuvati i razviti istaknute delove opštine u smislu njihove prirodne lepote i društvenog nasleđa, kao što su jedinstveni pejzaži i biodiverzitet

1.2. Vodeći razvojni principi za Dragaš

- a) Decentralizovani obrazac naselja sa strukturom hijerarhijskih razvojnih centara i međusobno povezujućih koridora za čitavu opštinu će biti ojačan. Budući razvoj naselja bi trebalo prvenstveno da bude koncentrisan u ovakvim centrima. Ovo će biti podrška uravnoteženom razvoju celog regiona i stvaranju samoodrživih centara.
- b) Ekološki krhke i osetljive oblasti bi trebalo da budu očuvane i razvijene na takav način da ne budu negativno pogođene bilo kakvom razvojnom aktivnošću: njihov razvoj treba takođe da bude vođen njihovim rekreativnim i turističkim funkcijama za susedna naselja ili za region u celini. Ovo obuhvata i oblasti koje su podložne prirodnim rizicima kao što su poplave, erozija i slično, i treba da se ne koristi na načine koji mogu negativno da povećaju ovakve rizike.
- c) Osnovna struktura zone koja je prvenstveno u poljoprivrednoj upotrebi (usevi i pašnjaci) i šumske zone bi trebalo da budu očuvane i razvijene. Funkcionalna važnost većih zona za upravljanje vodama, zaštitom tla, florom i faunom, treba da se obezbedi i, ako je neophodno, da se rehabilituje. Njihova upotreba treba da bude u skladu sa njihovim prirodnim funkcijama i svrhom.
- d) Poljoprivredna baza opštine treba da se obezbedi i da se razvija. Ovo se prvenstveno odnosi na glavno poljoprivredno zemljište. Pretežno poljoprivredne oblasti treba da se razvijaju s tim da se ima na umu poboljšanje njihove ekonomske samoodrživosti. Ovo treba da bude podržano kroz poboljšanje ruralne infrastrukture i kroz jačanje funkcija ruralnih razvojnih centara.
- e) Funkcije određenih razvojnih centara treba da se pojačaju pružanjem potrebnih usluga i službi. Ovo takođe obuhvata i davanje dovoljnih objekata potrebnih za njihov razvoj.
- f) Infrastruktura treba da se razvija u skladu sa postojećim i predviđenim socioekonomskim razvojem i strukturom naselja. Potrebe u razvoju infrastrukture okolnih opština takođe treba da se uzmu u obzir. Putne veze i granične stanice prema Albaniji i BJR Makedoniji su od suštinske važnosti da se prevaziđe ćorsokak u kome se nalazi Dragaš.
- g) Industrijski razvoj treba da se odigrava samo na podobnim lokacijama i pod neophodnim preduslovima da to funkcionisanje nema negativan uticaj na osetljive prirodne resurse ili korišćenja u njegovoj blizini i da doprinosi uravnoteženom razvoju opštine.
- h) Lokacije i oblasti sa mineralnim resursima od regionalnog značaja treba da se obezbede na način na koji će njihovo buduće korišćenje biti moguće kada bude potrebno.
- i) Oblasti smatrane kao one **koje zaostaju** u smislu značajno nižeg nivoa uslova življenja i socioekonomskih mogućnosti treba da budu posebno naznačene za razvoj na prioritetnoj osnovi putem odgovarajućih razvojnih šema koje obuhvataju stvaranje mogućnosti za zapošljavanje, razvoj infrastrukture i/ili poboljšanje obrazovnih objekata i slično.

1.3. Rezultati opštinskog razvojnog plana (ORP)

Generalni osnovni principi i prostorno-strukturalni razvojni principi materijalizovani su i detaljno dati u opštinskom razvojnog planu. Sadržaj prostorne dimenzije plana trebalo bi da obuhvata:

1. Željenu prostornu strukturu prema određenju i razgraničenju:
 - Prostorne kategorije, naročito:
 - Urbane/seoske oblasti
 - Dominantno ruralne oblasti
 - Zaostale oblasti
 - Dominantno poljoprivredne oblasti
 - Oblasti sa jačim ekološkim funkcijama
 - Oblasti sa relevantnim turističkim resursima
 - Razvojni centri i centralna mesta
 - Razvojne osovine i koridori
2. Nameravani razvojni ciljevi za svaku od prostornih kategorija, uključujući programe, planove, projekte i mere za njihovo sprovođenje:
 - Pобољшanje i rehabilitacija urbanih/seoskih oblasti
 - Razvoj i poboljšanje razvojnih centara, uključujući objekte neophodne za instaliranje kako bi se napravili potpuno operativni razvojni centri
 - Razvoj infrastrukture potrebne za podršku nameravanom opštinskom razvoju, uključujući lokalne, regionalne i međunarodne puteve
 - Razvojni ciljevi za veće otvorene prostore, uključujući mere potrebne da se obezbedi i razvija njihova prirodna funkcija, kao što su uredbe za regulisanje korišćenja zemljišta
3. Sve prostorne kategorije, zone, planovi, projekti ili mere drugih sektorskih vlasti ukoliko su od važnosti za regionalni prostorni razvoj, naročito:
 - Sve određene zaštitne zone kao što su nacionalni park, utočišta, močvare, zaštićeni pejzaži i slično
 - Sve određene šumske oblasti
 - Sve zone sa rizikom od erozije
 - Svi vodni resursi i njihova upotreba
 - Svi spomenici od prirodnog, kulturnog, arheološkog ili naučnog značaja
 - Svi određeni lokaliteti za odlaganje kućnog ili industrijskog otpada

1.4. Konzervacija prirode (G1.1)

Sadržaj mape smernica:

Oblasti koje se klasifikuju u skladu sa zakonom o zaštiti prirode kao:

- Strogo rezervisane *),
- Specijalne oblasti konzervacije i specijalne zaštićene zone (SAC-SPA)
- Prirodni spomenici ili
- Zaštićeni pejzaž

Zone koje zahtevaju rehabilitaciju (ili mešavinu razvoja i rehabilitacije)

Zone koje su na raspolaganju za dalji razvoj

Glavne poruke:

Postojeći status (retkost) šuma, pašnjaka i močvarnog zemljišta zabeležen je u meri koja omogućava prvo definisanje oblasti koje zahtevaju zaštitu kako bi se očuvale njihove ekološke funkcije i svrha u skladu sa zakonom o zaštiti prirode (tj. strogi prirodni rezervati, specijalna područja – SZP i SOK, spomenici prirode i zaštićeni pejzaži). Uz to, resursi faune čine deo informacije koja podržava proširenje nacionalnog parka i buduće definisanje različitih vrsta zaštićenih oblasti i vrsta u skladu sa zakonom o zaštiti prirode. Ekološki koridori igraju važnu ulogu da se omogući slobodno kretanje vrsta sa jedne lokacije na drugu i čine deo postojeće ekološke mreže.

Tabela 1-2: Procenat i veličina različitih oblasti smernica u konzervaciji prirode

Kategorije zaštite: oblast ispunjava zahteve zakona o zaštiti prirode:	Procenat veličine opštine i veličina u ha		Komentar
Strogi rezervat	0,02 %	9,12 ha	„Strogi rezervat“
Specijalno zaštićeno područje / specijalna oblast konzervacije	31,95 %	13.924,40 ha	Fokus ovih oblasti je u nacionalnom parku „Šara“ (zona 1 i zona 2) i šume poded vodenih tokova i površina.
Prirodni spomenici	3,06 %	1.332,56 ha	Uglavnom močvare i posebni objekti
Zaštićeni pejzaž	40,10 %	17.474,48 ha	Veliki delovi planinske oblasti sa pašnjacima i šumama (uključujući šume čestara)
Zaštićeni pejzaž i potreba za rehabilitacijom	8,57 %	3.733,34 ha	Uglavnom oblasti šuma čestara / oblasti pod erozijom

Tabela 1-3: Procenat i veličina različitih oblasti smernica za rehabilitaciju i razvoj prirode

Razvoj i regeneracija	Procenat površine opštine i veličina u ha		Komentar
Potrebna rehabilitacija	0,02 %	10,17 ha	
Razvoj i rehabilitacija	0,18 %	77,86 ha	Uglavnom pošumljene oblasti / erodirane oblasti

Razvoj	15,16 %	6.607,10 ha	Uglavnom oblasti koje se trenutno koriste za poljoprivredu
--------	---------	-------------	--

Važno je napomenuti da većina okoline Dragaša jeste rezultat vekovnih praksi korišćenja zemljišta koje su takođe poreklo mnoštva postojećeg biodiverziteta i privlačnih pejzaža. Menjanje obrasca korišćenja zemljišta utiče na biodiverzitet.

Obrazac distribucije glavnih tačaka biodiverziteta jasno pokazuje da je većina postojećih ekoloških oblasti unutar nacionalnog parka „Šara”.

Kriterijumi korišćeni za mapu smernica:

Ocenjivana oblast obuhvata sve vrste korišćenja zemljišta (CORINE jedinice) osim naselja, industrijskih i poslovnih oblasti (jedinica br. 1). Kriterijumi za odlučivanje su pokazani u tabeli 1-4. Ti kriterijumi ne obuhvataju podatke o fauni kao što su divokoza, medved i ris, jer su njihova staništa već uključena u klasifikovane zaštićene zone vegetacije.

Tabela 1-4: Kriterijumi za odlučivanje za smernice o konzervaciji prirode

Kriterijumi (Za jedinice CORINE, videti Aneks 3.1)	Strogi rezervat #	SAC-SPA #	Spomenik prirode #	Zaštićeno područje #	Rehabilitacija	Razvoj
Habitat direktiva (HD) - Aneks 1* Nema upravljanja i HD Aneks 2 i crvena kosovska lista vrsta sa tampon zonom od 50m						
HD-Aneks 1* potrebno upravljanje (a)						
HD-Aneks 1 nema upravljanja						
HD-Aneks 1 upravljanje (b) i prirodne livade CORINE: 2.3.1 – 2.3.4 i 3.2.1 (iznad 2050 m)						
Vodopad, prirodni potoci (ne napravljeni potoci), prirodno jezero (20m tampon zona)						
Močvare (CORINE: 4.1.1, 4.1.2, 4.1.3) Unurašnje močvare, bare, priobalne močvare						
Geološke-, paleontološke-, mineralološke strukture (kao – pećina (samo je jedna na raspolaganju), ponori, litice)						
Priradni vodeni tokovi (20 m tampon zona) sadrži i centralnu tačku za vodene insekte						
3.3.3 Oblasti sa retkom vegetacijom 3.3.2 gole stene						
Pašnjaci visoki/planine/alpski 2.3.1 - 2.3.4 i 3.2.1 iznad 1600 m						
Vegetacija vresišta CORINE: 3.2.2 i tranzicione šume/žbunje CORINE: 3.2.4						
Šuma ima funkciju biodiverziteta (više od jednog sloja i prirodna tlaq, nema čestara)						
Šuma starija od 35 godina (uključujući i mešovite šume)						
Manje šumice CORINE: 3.1.5						
Poljoprivredna / prirodna vegetacija – mešavina, kompleksna kultivacija – sa ogradama, drvećem, kompleksna kultivacija – sa živim ogradama (CORINE: 2.4.3, 2.4.4, 2.4.5)						
Čestarska šuma (CORINE: 3.2.5) u zavisnosti od stanja – Razvoj ili odgovarajuće prakse profesionalnog upravljanja)						
Lokaliteti vađenja minerala, jalovine CORINE:1.3.1, 1.3.2						
Ostale šume (CORINE: 3.1.1, 3.1.3, 3.1.2) i zimzelene šume – zasađene (CORINE: 3.1.4)						
Pašnjaci planinsko područje 2.3.1 to 2.3.4 ispod 1600m						

<p style="text-align: center;">Kriterijumi (Za jedinice CORINE, videti Aneks 3.1)</p>	Strogi rezervat #)	SAC-SPA #)	Spomenik prirode #)	Zaštićeno područje #)	Rehabilitacija	Razvoj
Ostalo poljoprivredno/pašnjačko zemljište (CORINE: 2.1.1, 2.1.2, 2.2.2, 2.4.1, 2.4.2)						
#) = prema Zakonu o zaštiti prirode br.03/L-233						

Zbog visoke raznovrsnosti tipova korišćenja zemljišta i struktura pejzaža, teritorija opštine Dragaš pruža veliku raznovrsnost staništa za brojne grupe i vrste životinja. Pored otvorenih pašnjaka, visoke šume, čestarske šume, svi tipovi močvarnog zemljišta, kao i površine pod kamenom i šljunkom su veoma važne.

Izvori podataka i materijal:

Mape procena pružile su osnovne podatke za smernice za razvoj:

- A1.1 i A1.2 Ocena biodiverziteta
- A3 Ocena vodnih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet
- A4.1 - A4.3 Ocena prirodnih rizika
- A5.1 i A5.2 Ocena šuma i poljoprivrede – stanje šuma i šumske funkcije
- A6 Ocena čvrstog otpada
- A7 Ocena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala

Nalazi preliminarnog utvrđivanja lokaliteta Natura 2000 na Kosovu potvrđeni su i dodati su brojni detalji (Mustafa et al. 2009).

Dalje sugestije za poboljšanje podataka:

Nema dostupnih sistematskih naučnih studija o fauni i flori i vegetaciji u Dragašu. Međutim, podaci iz NVO, od seljaka, prikupljene informacije iz literature i različitih inspekcija domaćih i stranih specijalista, pružaju dobru osnovu za jedan opšti pogled na lokalnu faunu. Potrebno je mnogo više istraživanja da bi se dobila preciznija slika biodiverziteta u ovoj oblasti.

1.5. Zoniranje Nacionalnog Parka Šar Planina (G1.2)

Sadržaj mape smernica:

- Sugestija za zoniranje nacionalnog parka Šara – u opštini Dragaš¹
- Putni projekti koji utiču na nacionalni park

Glavne poruke:

Zona 1: Zaštićena zona – centralna zona: izuzetne prirodne karakteristike i oblasti tipova habitata koji su ugroženi na globalnom, evropskom i nacionalnom nivou sa:

- Visokom gustinom retkih, endemskih (Kosovo i Balkan) tipova vegetacije (velika gustina *Strogih rezervata* prema "Članu 10 – zakona br.03/L –233 – o zaštiti prirode")
- Velika gustina retkih i zaštićenih biljaka (prema Natura 2000 – Aneksi; IUCN-Crvena lista ugroženih vrsta; i procene eksperata)
- Visoka gustina močvarnog zemljišta (vodeni tokovi i jezera, tresetišta, močvare, poplavljene oblasti i potoci)
- Izuzetne stene, litice i klisure
- Velika važnost za migratorne staze za divokoze, medvede i risove
- Deo mreže zaštićenih zona / nacionalnih parkova u Albaniji i Makedoniji

Ova zona 1 uživa karakter stroge zaštite i pokriva 5.009,47 ha 20,69 % Nacionalnog Parka Šar Planina.

Zona 2: Zona aktivnog upravljanja – „Zona tradicionalne upotrebe“: Oblasti sa ekosistemima vrednostima pejzaža i ostalim vrednostima sa mogućnošću za aktivno upravljanje ekosistemom i pejzažom sa:

- Postojanjem močvarnih zemljišta (vodeni tokovi, jezera, tresetišta, močvare i potoci)
- Oblasti izuzetnog biološkog diverziteta ili dobro očuvane oblasti od međunarodnog značaja i oblasti koje značajno doprinose konzervaciji biološkog i pejzažnog diverziteta u Republici Kosovo
- Pojava retke, tipične, endemske (Kosovo i Balkan) vegetacije
- Pojava retkih i zaštićenih biljaka (shodno Natura 2000 – Aneksi; IUCN-Crvena lista ugroženih vrsta; i procene stručnjaka)

Ova zona 2 ima karakter „specijalne zaštićene oblasti“ shodno „članu 12 zakona o zaštiti prirode“. U zoni 2 biće dozvoljene intervencije, rad i aktivnosti koje održavaju i poboljšavaju uslove koji su važni za konzervaciju karakteristika zbog kojih je ovo proglašeno specijalnom oblašću. Bilo kakva ograničenja moraju biti jasno precizirana u planu upravljanja.

Ovo pokriva 18.558,42 ha 76,67 % Nacionalnog Parka Šar Planina.

Zona 3: Zona održivog korišćenja – „Rekreaciona oblast“: sprovodi se u delovima teritorije nacionalnog parka predviđenim za ograničenu gradnju objekata za slobodno vreme, rekreaciju i turizam i za potrebe stanovnika teritorije nacionalnog parka. Ovo obuhvata 1) blizinu naselja i postojanje intenzivnije interakcije i ljudskih aktivnosti, i 2) postojeće instalacije koje su bitne za turizam.

Ograničenja treba da budu jasno precizirana u planu rukovođenja. Ograničenja treba da obuhvate zabranu da se uklanja površinski sloj tla, npr. za rekreativne aktivnosti na otvorenom, zabrana da se neobrađene otpadne vode ispustaju direktno u reke, kao i zabrana da se spaljuje smeće, između ostalih ograničenja. Postojeća infrastruktura biće poboljšana radi ispunjenja standarda postavljenih ovim zakonom i planovima

¹ Na osnovu diskusije sa direktoratom nacionalnog parka 10. oktobra, Prizren

rukovođenja.

Ovo pokriva 638,53 ha 2,64 % Nacionalnog Parka Šar Planina.

Tampon zona- površina od 100 m od granice nacionalnog parka koja služi za prevenciju opasnih uticaja na park.

Kriterijumi korišćeni za mapu smernica:

Prema regulativi IUCN, IUCN bi prihvatio da do 25% NP bude određeno kao zona 3 za razvoj (što znači da 75% mora biti 1 ili 2). Tradicionalno korišćenje zemljišta (stočarstvo) od suštinskog značaja za održivo upravljanje pašnjacima ne potpada pod ovu kategoriju.

Predložene oblasti za zonu 1 do 3 zasnovane su na sledećim kriterijumima:

1. Zona 1 sa poželjnim habitatima shodno EU habitat direktivi i njenoj klasifikaciji (videti Aneks 3.2) i/ili velika gustina retkih habitata i biljaka (prema direktivi EU habitat i nacrtu crvene liste vrsta kosovskih biljaka)
2. Oblasti tradicionalnog korišćenja (pašnjaci)
3. Postojeća ili planirana infrastruktura sa granicama nacionalnog parka
4. Putni planovi, kako je predloženo u opštinskom razvojnom planu (videti takođe deo 1.10. prikazani su u mapi smernice, ali nisu razrađivani u konceptu zoniranja. Ovi projekti moraju biti konačno razmotreni, ocenjeni tokom formulisanja prostornog plana i plana upravljanja nacionalnim parkom.

Zone predstavljaju kompromis između postojećih tradicionalnih načina korišćenja zemljišnog stanovništva i stroge zaštite oblasti koje su pod negativnim uticajem te tradicionalne upotrebe. Park i njegovo rukovodstvo moraju da razmotre tradicionalne načine korišćenja zemljišta, posebno ako takvo korišćenje utiče na biodiverzitet.

Ekonomski (i turistički) razvoj zahteva međunarodnu putnu povezanost sa Albanijom i BJR Makedonijom, i vezu između Broda i Restelice (put za razgledanje), kao i stazu do Restelice.

Ove buduće planove je potrebno razmotriti u prostornom i u upravljačkom planu parka.

Putevi će biti postavljeni kako je planirano u prostornom i upravljačkom planu NP i tu će se odlučiti o prostornom zoniranju kategorija zahtevanih zakonom za ovakve putne projekte. Tampon zona 10-20 m sa obe strane puta će biti pod uticajem puteva i gradnje puteva.

Izvori podataka, materijal i pouzdanost:

- Republika Kosovo (Decembar 2012): Zakon o nacionalnom parku „Šara”
- Republika Kosovo (Decembar 2010): Zakon o zaštiti prirode Br.03/L-233

Sugestije za poboljšanje podataka:

U saglasnosti za direktoratom nacionalnog parka, zona 3 treba da se podeli u 2 pod-zone, 3a sa principijalnom dozvolom za gradnju, ukoliko cilj gradnje nije u suprotnosti sa ciljem nacionalnog parka, i 3b zona gde je gradnja zabranjena.

1.6. Šuma (G2.1)

Sadržaj mape smernica:

- Zone koje ne treba da imaju bilo kakvo korišćenje šuma i treba da budu zaštićene šume (uglavnom šume veoma teško dostupne i ekoton na liniji granice rasta drveća i šume pored rečnih tokova koje su potrebne za zaštitu i stabilnost vodenih tokova)
- Zone koje mogu da imaju upravljanje šumama u skladu sa *kriterijumima Saveta za šumarstvo*
- Zone kojima je potrebna rehabilitacija i planovi upravljanja da bi se podigla produktivnost i istovremeno održale i poboljšale njihove ekološke funkcije (zadržavanje vode i smanjivanje georizika)
- Zone koje mogu biti razvijene uz posebno razmatranje ekoloških funkcija (zadržavanje vode i smanjivanje georizika)
- Zone koje mogu biti razvijane bez ograničenja

Glavne poruke:

Održati i proširiti postojeću šumsku oblasti i poboljšati njihovo upravljanje radi podizanja nivoa proizvodnje i snabdevanja ogromnog drveta, naročito preko produktivnijeg i održivijeg korišćenja postojećih šumskih resursa žbunja i šikare.

Tabela 1-5: Procenat i veličina različitih oblasti smernica za šume

Kategorije	Procenat šuma na opštinskoj teritoriji veličina u hektarima		Komentar
	%	ha	
Šumska oblast opštine			
Zaštićen *) – bez upravljanja	11,59 %	1.176,87 ha	Bez upravljanja – oblast treba da ima biodiverzitet i/ili funkciju zaštite obale reke
Zaštita *) – upravljanje u skladu sa kriterijumima Saveta za šumarstvo	27,26 %	2.768,70 ha	Upravljanje ekonomički i ekološki potrebno, ali treba da sledi standarde SZŠ Kosova
Rehabilitacija sa planovima upravljanja	18,33 %	1.861,82 ha	Planovi upravljanja treba da budu prilagođeni ciljevima koji se fokusiraju na konzervaciju, naročito za održavanje vode i smanjenje georizika i proizvodnju drveta.
Razviti i održati šumske funkcije	32,67 %	3.317,58 ha	Bilo kakav razvoj bi trebalo da se posebno fokusira na održavanje ekoloških funkcija (videti mapu ocena A52)
Razvoj bez ograničenja	10,14 %	1.029,83 ha	
	Procenat opštinske teritorije u ha		
Oblasti visokim georizikom blizu naselja	1,22 %	530,48 ha	U ovim oblastima pošumljavanje treba da se razmatra kao prioritet – potrebne su studije o izvodljivost
Oblasti sa visokim georizikom koje su više od 500 m udaljene od naselja	5,21 %	2.269,22 ha	U ovim oblastima pošumljavanje bi trebalo da bude razmotreno – potrebne su studije o izvodljivost

*) Izraz „zaštićene“ zone ne znači da su te oblasti zaštićene zakonom, već da ispunjavaju kriterijume da budu zaštićene. Politička je odluka i rezultat balansiranja budućih procesa planiranja koje će oblasti biti zaštićene kroz formalni zakonski proces.

Na srednji rok pošumljavanje je realistična opcija da se poveća šumska oblast sa domaćim listopadnim drvećem

(četinari ne mogu biti korišćeni za ogrev visokog sadržaja smole, sa postojećim tehnikama grejanja). Postoji značajan potencijal za pošumljavanje podobnog napuštenog zemljišta sa niskom poljoprivrednom produktivnošću.

Novе šume u stnijim oblastima bi doprinele zaštiti od lavina, erozije i klizišta.

Generalno, novouspostavljene šume će proširiti produktivne resurse za drugu proizvodnju osim ogrevnog drveta, kao što su pečurke.

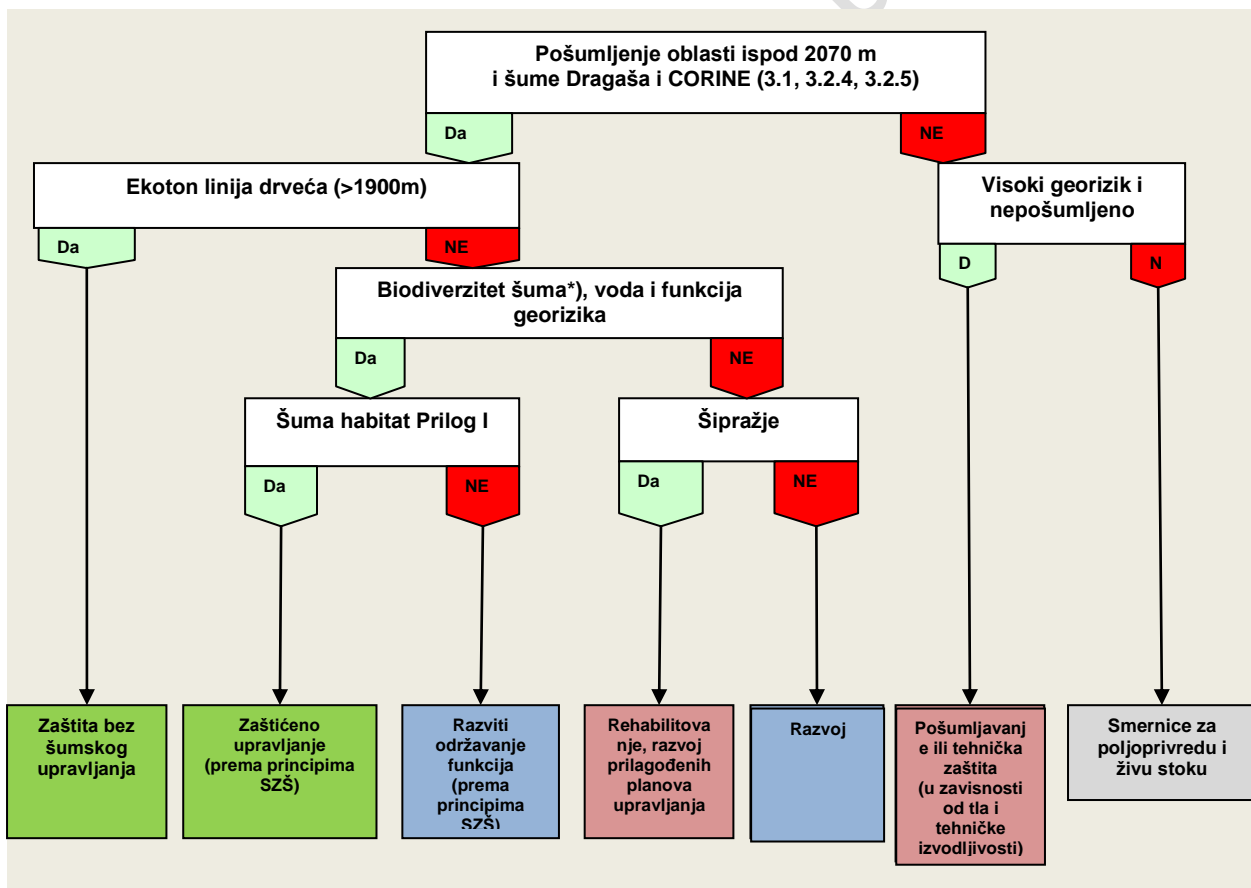
Rizik od paljenja šuma treba da bude shvaćen ozbiljno i postoji potreba da se poboljša sistem ranog upozoravanja, kontrola vatre i borba protiv vatre, i u procedurama, i u merama. Loše prakse iz upravljanja pašnjacima koji su goreli i upaljenim ostacima sa žetve podižu rizik od šumskih požara, naročito u sušnim periodima godine.

Smernice za odluke:

Sledeće mape ocena daju osnovne podatke za smernice za razvoj:

- A4.1 do A4.3 Ocena prirodnih rizika
- A5.1 i A5.2 Ocena poljoprivrede i šuma – stanje šume i šumske funkcije

Slika 1-3: Kriterijumi za odlučivanje o smernicama za razvoj šuma

(*) - Samo razmatrajući direktivu EU Habitat Aneks I – to stoji bez šipražja

Objašnjenje - CORINE

- 1 Veštačka površina
- 3.1 Šume
- 3.2.4 Prelazne šume / grmlje

1.7. Poljoprivreda (G2.2)

Sadržaj mape smernica:

Oblasti bez šuma koje su:

- Podobne za poljoprivredu, specijalne kulture i intenzivne pašnjake – razvoj moguć (bolja tla i ispod 1300m)
- Podobne za intenzivnu ispašu, uključujući proizvodnju sena – razvoj moguć (između 1300 i 1600m)
- Podobne za ekstenzivnu ispašu, uključujući proizvodnju sena – razvoj moguć (između 1300 i 1600m)
- Podobne za ekstenzivno upravljanje pašnjacima – zaštita za pašnjake iznad (iznad 1600m)
- Nije podobno ni za kakvu ispašu, niti upravljanje ispašom (retka vegetacija ili litice)

Glavne poruke:

Većina pejzaža u Dragašu jeste rezultat vekovima starih praksi korišćenja zemljišta koje su takođe i izvor postojećeg biodiverziteta i privlačnog pejzaža. Promena obrasca korišćenja zemljišta utiče na biodiverzitet. Generalno (mogu se pojaviti neki izuzeci zbog specifičnih lokalnih klimatskih uslova) poljoprivreda je konkurentna jedino ispod visine od 1300 m. Intenzivna ispaša i voćnjaci su podobni do 1600 m; generalno, oblasti iznad ove visine su optimalne samo za ekstenzivnu ispašu tamo gde su pogodni klimatski uslovi (period vegetacije).

Poboljšanje učinka poljoprivrede i stočarstva u opštini, uglavnom u smislu zapošljavanja i prihoda za stanovništvo, preko poboljšanja i ekološki kompatibilne upotrebe lokalnih resursa, njihove organizacije u lance vrednosti, i poboljšanje kapaciteta konkurentnosti dok se održava životna sredina, kao i socijalna i rodna ravnopravnost na duge staze.

Da bi se pomogao **razvoj poljoprivredne produktivnosti** u Dragašu, važno je da se pažljivo razmotre potencijali i ograničenja uslova životne sredine i šanse koja to donosi.

Tabela 1-6: Procenat i veličina različitih oblasti i smernica za poljoprivredu

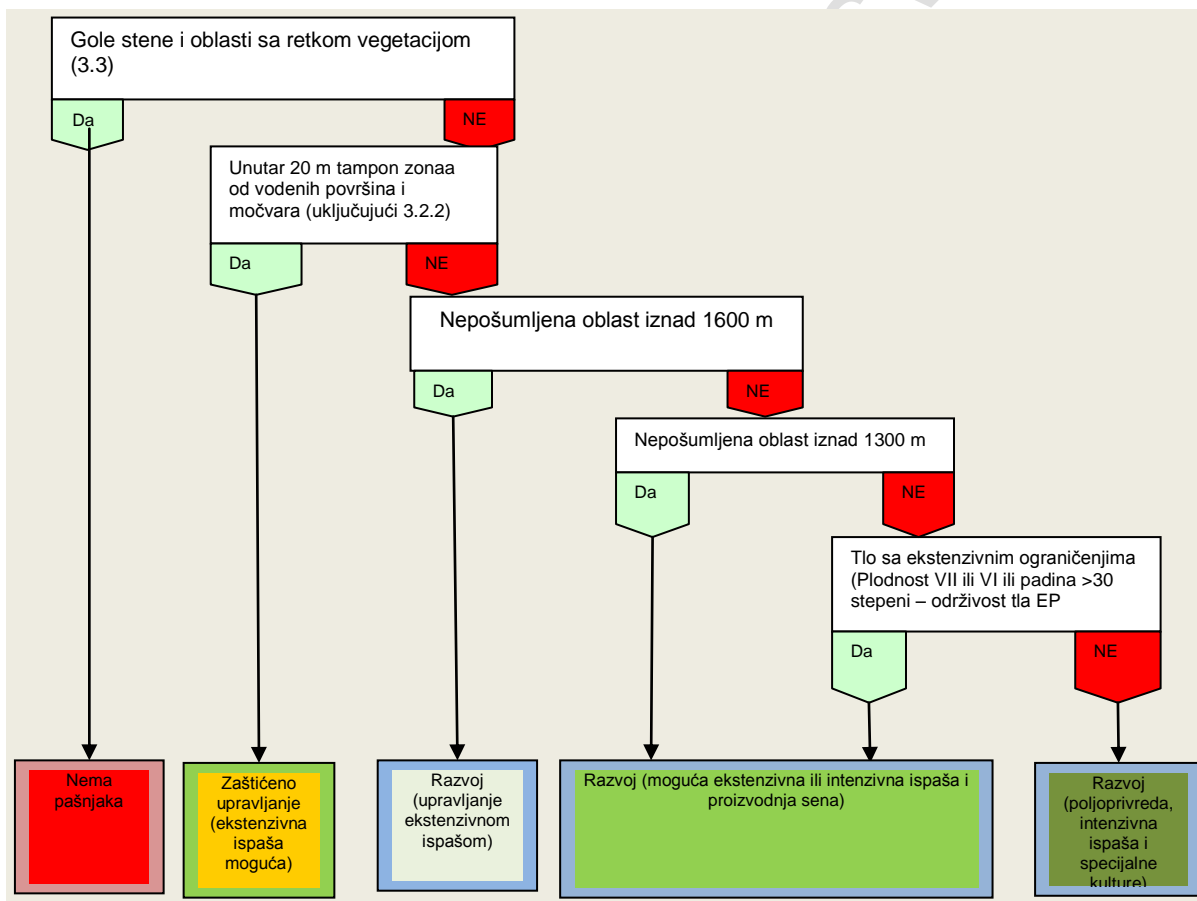
Kategorije	Procenat i veličina opštinske oblasti		Komentar
	%	ha	
Poljoprivredna oblast opštine			
Razvijanje poljoprivrede ispod 1300 m	7,24 %	3.157,15 ha	Ove oblasti obično imaju bolje tlo i pogodnije su za poljoprivredu, specijalne kulture i intenzivne pašnjake
Razvijanje sistema pašnjaka između 1300 i 1600 m	37,60 %	16.384,57 ha	Podobno za ekstenzivnu ili intenzivnu ispašu, uključujući proizvodnju sena, intenzivna poljoprivreda nije ekonomski konkurentna
Razvoj ekstenzivnih pašnjaka i njihovo upravljanje	11,88 %	5.178,76 ha	Velike oblasti iznad 1600 m sa različitim karakteristikama tla, ali malim vegetacionim periodom, podobno jedino za ispašu i u nekim povoljnim slučajevima za proizvodnju šema – letnja ispaša obuhvata i proizvodnju sena – razvoj moguć (između 1300 i 1600) m
Zaštita preko upravljanja ekstenzivnom ispašom	7,38 %	3.217,65 ha	Vlažne i tresetne oblasti duž planinskih potoka i rečica samo za ekstenzivnu (i kontrolisanu) ispašu
Zaštićena oblast – bez ispaše	5,06 %	2.203,98 ha	Nije podobno ni za kakvu ispašu i upravljanje pašnjacima (tek retka vegetacija ili litice) – rizik od erozije zbog ispaše
Procenat teritorije opštine i veličina u ha			

Kategorije	Procenat i veličina opštinske oblasti		Komentar
Oblasti sa visokim georizikom blizu naselja	1,22 %	1,22 %	U ovim oblastima potrebno je razmotriti pošumljavanje kao prioritet – potrebne studije o izvodljivosti
Oblasti sa georizikom koje su više od 500 m udaljene od naselja	5,21 %	5,21 %	U ovim oblastima je potrebno razmotriti mogućnost pošumljavanja – potrebne studije o izvodljivosti

**) Izraz „zaštićen“ ne znači da ove oblasti jesu ili treba da budu zaštićene zakonom, već da ispunjavaju kriterijume da nastave sa istim upravljanjem kako bi se očuvala njihova funkcionalnost.*

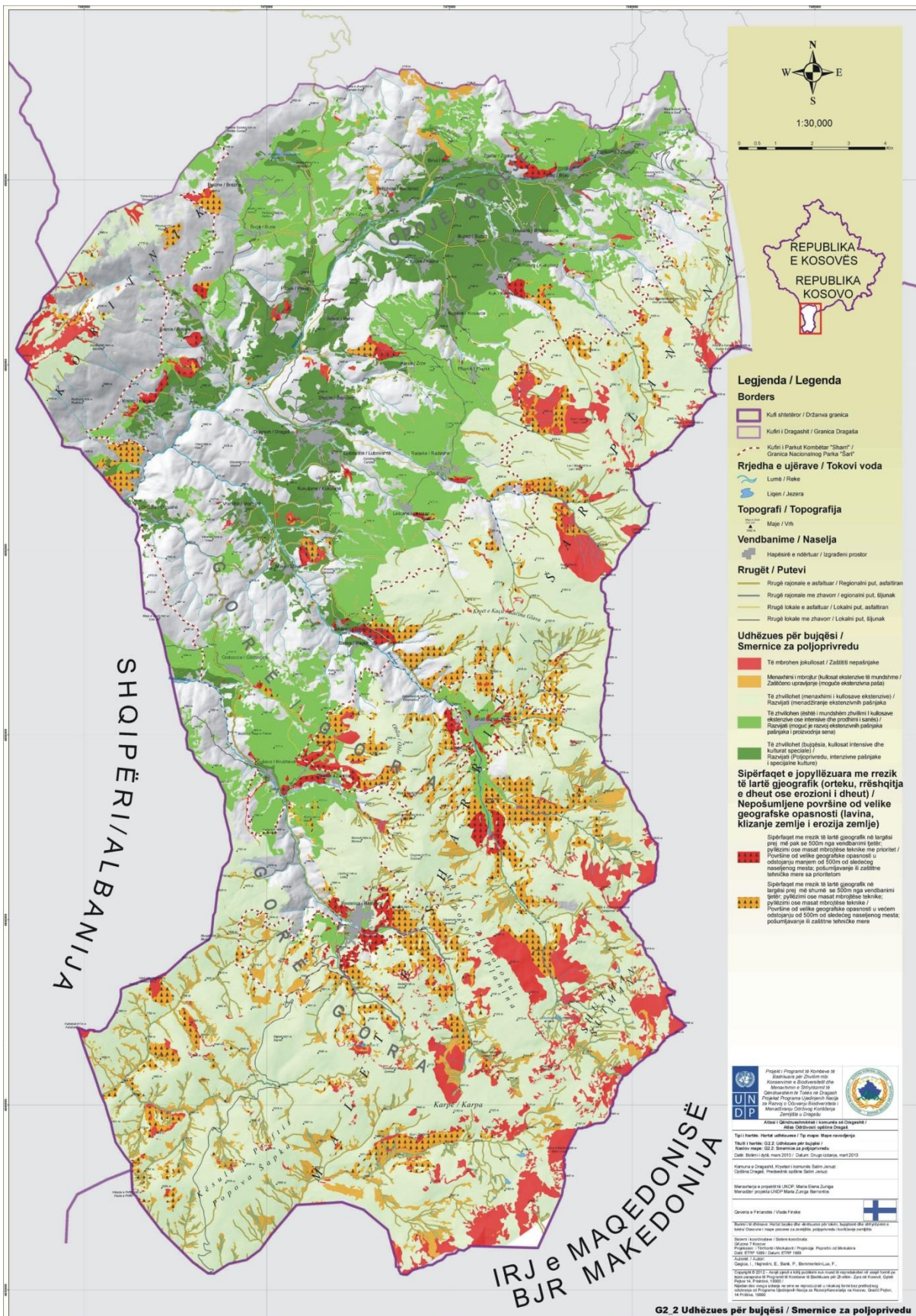
Smernice za odlučivanje:

Slika 1-5: Kriterijumi za odlučivanje za smernice o poljoprivrednom razvoju

Slika 1-6: Smernice za poljoprivredu (G2.2)

1.8. Voda / sanitacija (G3)

Sadržaj mape smernica:

- Korišćenje zemljišta i prostorna zaštita vodnih resursa
- Rezervoari pijuće vode koju treba rehabilitovati
- Prioriteti za umanjene zagađenja preko prerade otpadnih voda

Glavne poruke:

Zaštita vodnih izvora zavisi ne samo od prevencija zagađenja koje je uglavnom izazvano ispuštanjem neprerađene otpadne vode, već takođe i od odgovarajućeg upravljanja izvorima vode.

Za dostupnost kvalitetne vode u dovoljnoj količini koja će zadovoljiti potražnju svake zajednice (kvalitet i obilnost vodenih izvora), oblasti sanitarne zaštite potrebno je:

- Zaštita, rehabilitacija i upravljanje glavnim slivovima. Oni se nalaze u planinama istočno od Radeše, Brodosavca i Bljača. Rizik od erozije u ovim oblastima treba da se kontroliše zato što na prikupljanje vode utiču uslovi u ovim oblastima.
- Zaštita (i ako je potrebno, upravljanje) tampon zone oko svih izvora koji se koriste za pijaću vodu.
- Upravljanje i rehabilitacija onih tampon zona duž vodenih tokova koje su u oblastima koje su podložne eroziji (mere kontrole erozije, odgovarajuće baratanje otpadom, prevencija zagađenja)

Prioritiziranje sela u odnosu na poboljšanje sistema upravljanja otpadnim vodama (centralizovano ili decentralizovano):

- Najviši prioritet:
 - 1) Sva sela u kojima se nalaze kompanije koje proizvode veliku količinu organskih otpadnih voda (mlekare, klanice, fabrike vune)
 - 2) Sela sa kritičnim zagađenim vodenim tokovima (na osnovu ispitivanja UNDP 2011 / 2012)
 - 3) Brezna, koja je posebno naglašena u izveštaju o otpadnim vodama kosovske agencije za zdravlje 2012
- Sva ostala sela imaju normalan prioritet
- Sela obuhvaćena sistemom otpadnih voda koji trenutno postoji u Opolju (Kosavce, Kukovce) nemaju potrebe za posebnom dodatnom pažnjom

Hitne aktivnosti da se smanje rizici od zagađenja

- Sve nelegalne deponije ukloniti
- Zaustaviti svako nekontrolisano ispuštanje otpadnih voda

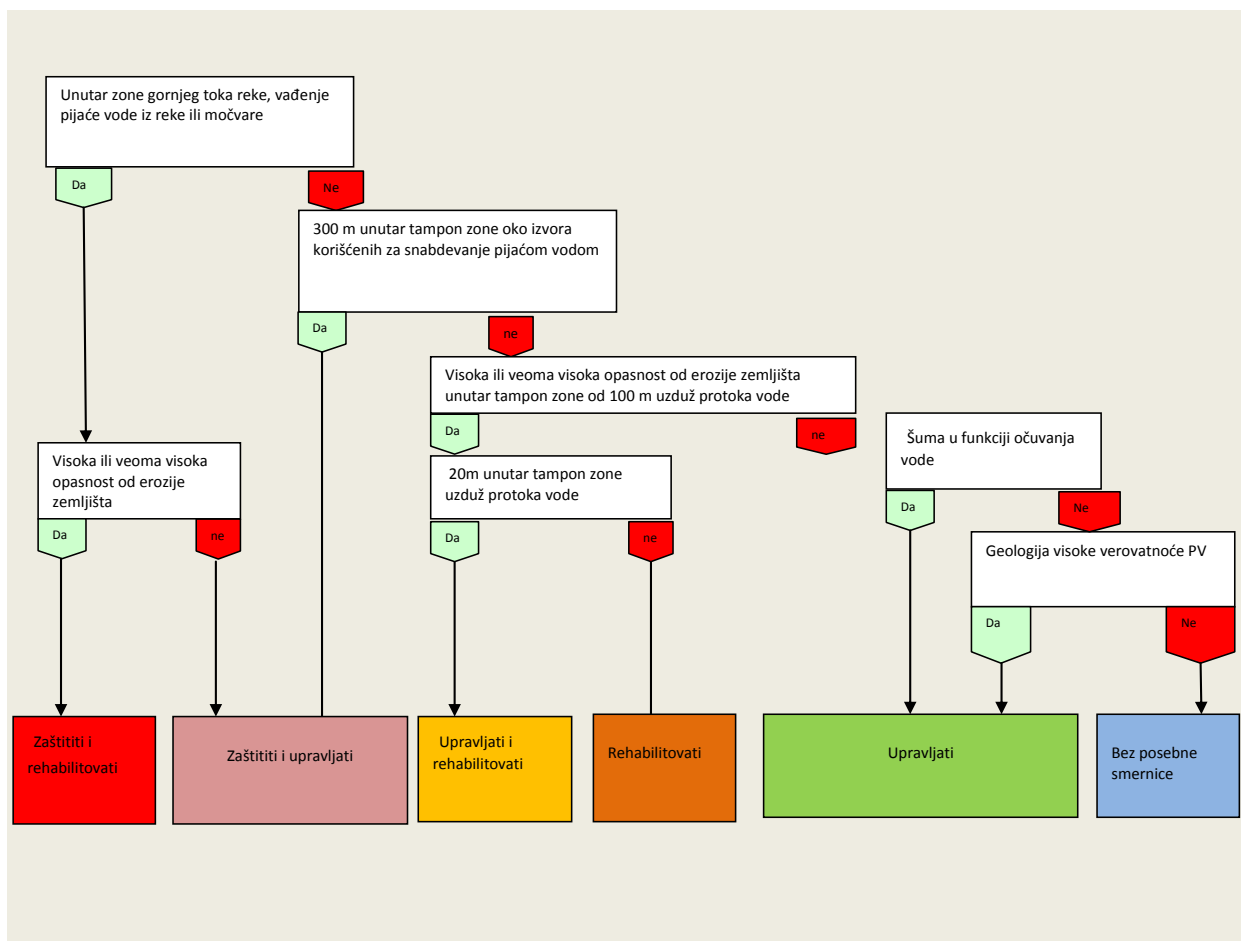
Aktivnosti za zaštitu snabdevanja pijaćom vodom

- Rehabilitacija rezervoara pijaće vode koji nisu u skladu bilo po mikrobiološkim ili hemijskim standardima (Ispitivanje 2012)

Smernice za odlučivanje:

Slika 1-7: Kriterijumi odlučivanja o smernicama za vodu i sanitaciju

Final

1.9. Naselja (G4)

Sadržaj mape smernica:

- Vođenje razvoja naselja
- Predloženo proširenje regionalne i lokalne putne mreže (videti takođe)
- Sugestije za javni transport
- Smanjenje rizika pošumljavanjem
- Poboljšanje snabdevanja, usluga i civilne zaštite
- Pionirski projekti

Glavne poruke:

Dalji razvoj naselja bi trebalo da se odigrava na dobro regulisan način. Prostorni razvoj naselja² je karakterisan u pregledu kao:

- Javni prostor u centrima (centralna oblast nesto za tradicionalno/zajedničko okupljanje – ova oblast treba da se zamisli kao neka koja pruža dodatne vrednosti)
- Javne zgrade i objekti
- Zona za razvoj/izgradnju za nove kuće/proširenje naselja. Gradnja izvan ove zone ne treba da bude dozvoljena.
- Komercijalna zona (oblast za preduzeća, trgovinu i biznis. Male radnje mogu biti izvan ove zone, ali bučni biznisi (npr. fabrika, garaža) treba da budu locirani unutar ove zone)
- Zeleni pojas (oslobođen gradnje; očuvanje životne sredine/zeleni prostor) radi obezbeđivanja ne samo prijateljskih životnih uslova, već i strukturnih priprema i privlačenja turizma.

Turistički centri: jedan glavni centar je potreban u gradu Dragašu i osam podcentara su uglavnom u selima koja se graniče sa Nacionalnim Parkom Šar Planina.

Dragaš je opštinski centar i treba da ima najveću količinu prostora za razvoj svih vrsta naselja, naročito da bi poboljšao svoju funkciju kao komercijalni i društveni centar. Sela Šajnovce i Ljubovište mogu da posluže kao predgrađa i da dodaju stambene oblasti blizu samog Dragaša. Podcentri takođe razvijaju komercijalne oblasti ukoliko njihova geografska situacija nudi šanse za tako nešto.

U opštinskom centru, podcentrima i selima, oblasti za gradnju privatnih kuća biće obezbeđene. Njihova veličina odgovara potražnji, što može biti utvrđeno kroz posmatranje razvoja populacije i veličinu životnog prostora po glavi stanovnika. Veličina građevinskih zona određenih za period od 10 godina bi trebalo da iznosi oko 10 do 30% postojeće veličine ovih sela.

Sistem javnog transporta bi trebalo da bude poboljšan i da se nađu rešenja za regularan sistem u regionu Gore, što će za rezultat imati bolju ekonomsku i socijalnu integraciju čitavog stanovništva. Važna perspektiva jeste i buduća veza sa BJR Makedonijom i takođe sa Albanijom. Prekogračni javni transport će bolje integrisati region.

Poboljšanje naselja i njihove uslužne funkcije zahteva takođe:

- Sistem prikupljanja otpada i mogućnost za odlaganje čvrstog otpada u zimskom periodu kada transport do deponija nije moguć.
- Poboljšanje ambulantnih³ centara, odgovarajuća apotekarska služba u podcentrima
- Lokalni vatrogasci (i ostale pripreme za upravljanje rizicima)
- Oblasti visokog georizika treba da budu detaljno ocenjene i da se postave sistemi za kontrolu pošumljavanja erozije i lavina.

Smernice za odlučivanje:

² Dodatne informacije su date za svako selo i za grad Dragaša u A3 mapama (G4.1 – G4.35) u razmeri od 1:5,000 u ORP.

³ Ambulantni centar se koristi u vezi sa izrazom na albanskom jeziku 'ambulant' koja opisuje objekat gde se pruža osnovna zdravstvena nega

Glavna svrha ovih smernica jeste da usmeri prostorni razvoj naselja na održiv način, da se izbegne ekološko zagađenje i prirodni rizici, da se olakša dostupnost tehničke infrastrukture i očuva istorijska struktura sela.

Prema topografiji, tlu, pejzažu i ostalim kriterijumima, različite oblasti su manje ili više pogodne za razvoj naselja. Odgovarajuće informacije nalaze se u mapama procena: A1.1 i A1.2 procena biodiverziteta, A4.1 - A4.3 procena prirodnih rizika, A5.3 procena šuma i poljoprivrede – produktivni kapacitet tla, i A7 procena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala.

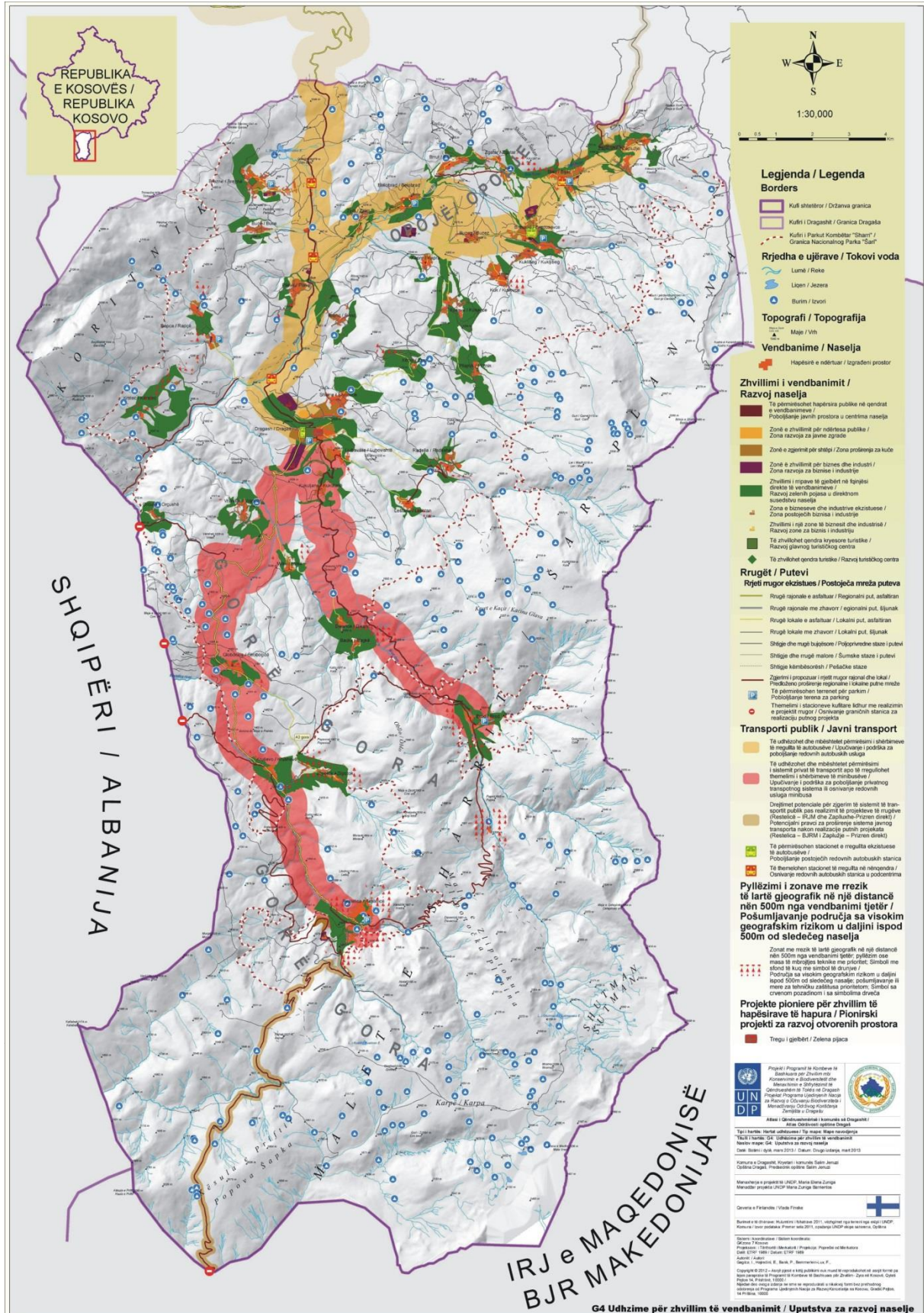
„Mapa prostornog otpora“ (videti IG1, deo 2.1) je važan instrument koji pokazuje koja mesta nisu podobna za razvoj, uključujući i gradnju. To znači izbegavanje razvoja naselja u oblastima sa visokim prostornim otporom: padine od više od 15%, zone sa grupama vegetacije od visoke vrednosti za biodiverzitet, poljoprivredno zemljište kategorije 1-2, oblasti sa povišenim rizikom od prirodnih opasnosti, i šume koje ispunjavaju važne funkcije.

Trebalo bi izbegavati spajanje sela, ukoliko su sela razdvojena prirodnim elementima. Te oblasti treba da se drže oslobođenim od gradnje i da budu proglašena kao zeleni pojasevi.

Finalni nacrt - za usvajanje

Slika 1-9: Smernice za naselja (G4)

1.10. Putevi i saobraćaj (G5)

Sadržaj mape smernica:

- Predložena poboljšanja postojeće putne mreže
- Smernice za projekte gradnje puteva
- Potrebne granične stanice
- Javni transport
- Održavanje puteva

Glavne poruke:

Dalje poboljšanje putne mreže i javnog transporta je od ključne važnosti za prevazilaženje geografske udaljenosti Dragaša u celini i njegovih sela. Ovo će poboljšati šanse za zaradu, podržati lokalnu privredu kroz ponudu boljeg pristupa tržištima i promocijom turizma. Poboljšano održavanje puteva obezbediće da investicije budu dugotrajne. Putni projekti za poboljšanje i za novu gradnju razmatraju se u opštini. Uz to, postoji potreba putnih prelaza za Restilicu i Brut i Zgatar. Svi ovi projekti bili su mapirani i ocenjeni. Da bi se pružila sveobuhvatna preporuka u vezi praktičnosti i prioriteta putnih projekata, oni su bili ocenjivani na osnovu njihove pozicije u putnoj mreži, nivoa troškova, uticaja na životnu okolinu i učinaka na deljenje nacionalnog parka (videti dole, smernice za odlučivanje).

Od najvećeg prioriteta je poboljšanje puteva od Prizrena za Dragaš i Zaplužje – Prizren, kao i veza Kruševo – Albanija. Najveću važnost za detaljnu studiju ima međunarodna veza od Restilica ka BJR Makedoniji. Svi ovi putevi visokog prioriteta smanjiće relativnu izolovanost opštine i podržati ekonomski i turistički razvoj.

Pored toga, poboljšanje transporta ili podrška privatnim rešenjima takođe su u liniji sa smanjem trenutne izolovanosti Dragaša.

Veza između Broda i Restilice, kao i prelaz Restilica bi trebalo značajno da doprinesu dostupnosti perifernih oblasti Nacionalnog Parka i jačanju regiona Goranaca.

Smernice za odlučivanje:

Sledeće mape procena daju osnovne podatke za ovu smernicu za razvoj:

- *A1.1 i A1.2 Ocena biodiverziteta*
- *A3 Ocena vodnih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet*
- *A4.1 - A4.3 Ocena prirodnih rizika*
- *A10.1 Ocena ekonomije, infrastrukture i energije – putevi i transport*

Procena „**dodatne vrednosti**“ definiše značaj putnog projekta za sveukupno poboljšanje postojeće putne mreže. To je zasnovano na poziciji projekta u postojećoj putnoj mreži, njegovom geografskom odnosu sa postojećim naseljima, njegovoj nadmorskoj visini i dostupnosti postojećih puteva, naročito veze sa inostranstvom. Procena koristi skalu od 1-5, s tim što je 1 najviša ocena.

Cena projekta zavisi od vrste gradnje (poboljšanje postojećeg puta ili nova gradnja), njegove konfiguracije (put, most ili tunel) i njegove dužine. Procena razlikuje vrlo niske troškove (1), niske, srednje, visoke i vrlo visoke troškove (5).

Procena uticaja putnih projekata na životnu okolinu sadrži analizu osetljivosti životne sredine i nivo štete koji bi bio prouzrokovan gradnjom puta. Oblasti visoke ekološke osetljivosti jesu grupe vegetacije od visokog značaja⁴,

⁴ Grupe navedene u listi EU flora-fauna-habitat Direktiva, Aneks I, endemske na Kosovu ili Balkanu, ili glečerski ili tercijarni **relikt**, ili retke.

neki tipovi vegetacije⁵, staništa sisara koji su zaštićeni prema evropskoj direktivi Habitat i oblasti za regeneraciju vodnih resursa⁶. Nivo štete nanete gradnjom puta zavisi od vrste gradnje (poboljšanje postojećeg puta ili nova gradnja) i dužine putnog projekta. Prema postojećem nivou planiranja, koji još uvek nije detaljan, nije moguće da se proceni ekološki uticaj detaljno. Procena koristi skalu od 5 poena, gde je 1 najbolja ocena (vrlo mali uticaj).

Procena kriterijuma „nacionalni park“ zasnovana je na vrsti gradnje i dužini putnih projekata unutar nacionalnog parka. Projekti koji ne pogađaju oblast Nacionalnog parka Šar Planine dobijaju najbolju ocenu (1). Procena drugih projekata ispituje svaki pojedinačni projekat bez razmatranja ukupnog uticaja od strane drugih projekata. Kasnije, u procesu planiranja, kada bude odlučeno koji projekti će se sprovesti, izvršiće se detaljna ocena koja će takođe uzeti u obzir i uzajamne uticaje svih sprovedenih projekata zajedno.

Tabela 1-7: Relevantni putni projekti i njihova evaluacija

Projekat	Naziv	Tip	Dužina	Dodatna vrednost	Troškovi	Konflikt sa nacionalnim parkom	Konflikt sa biodiverzitetom	Težina sume ocene	Konačna ocena	Preporuka	Prioritet
B1	Prizren-Dragaš	poboljšanje	11.844	1	3	1	3	9	1,8	Izvršiti	Visok
B3	Zaplužje-Prizren	poboljšanje	2.524	2	2	1	3	10	2,0		Visok
C2	Kruševo-Albanija	poboljšanje	3.226	1	2	3	3	10	2,0		Visok
A1	Radeša-Leštane	poboljšanje	449	4	2	1	1	12	2,4		
A2	Ljub-REG	poboljšanje	1.948	4	1	1	1	11	2,2		
A4	Sporedni put Zgatar	poboljšanje	2.497	3	2	1	2	11	2,2		
B2	Dragaš-Brod	nov / poboljšanje	3.174	2	3	2	3	12	2,4		
C1	Orčuša-Albanija	poboljšanje	12.420	2	2	2	3	11	2,2		
C3	Restelica-BJRM	poboljšanje	16.705	1	4	4	5	15	3,0	proveriti	Visok
A3	Gora	Nov	6.978	2	3	3	4	14	2,8		
B5	Brod-Rstelica	Nov / poboljšanje	12.463	2	4	4	5	17	3,4		
B4	Sporedni put Restelica	nov	5.136	3	4	3	4	17	3,4		
B4t	Tunel Restelica	nov / poboljšanje	950	3	5	2	2	15	3,0		
C7	Reka Plava	nov	11.090	2	3	3	4	14	2,8		

Dalji zahtevi:

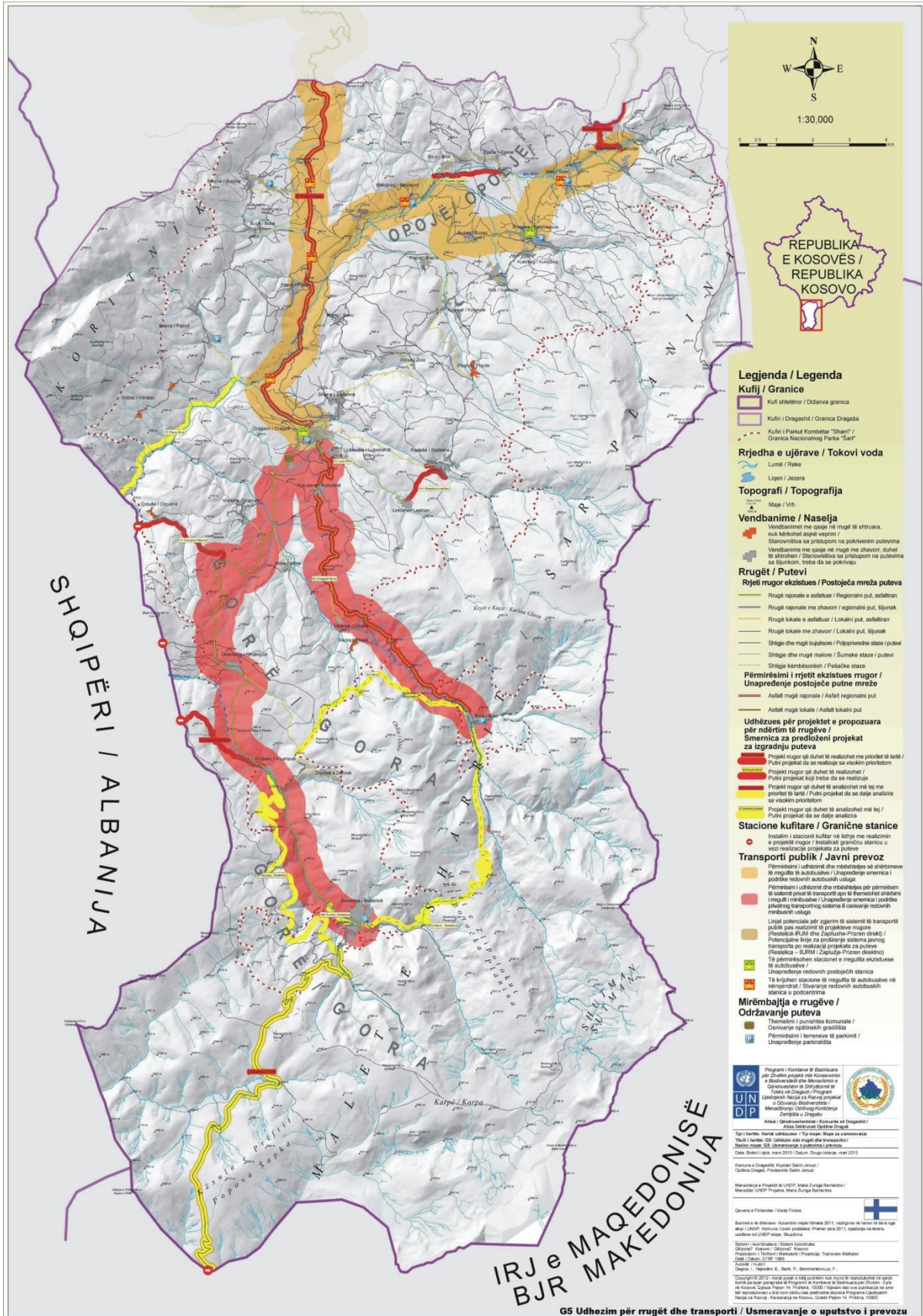
Detaljne studije o izvodljivosti i ocene uticaja na životnu sredinu za putne projekte.

⁵ Širokolisne šume, grmlje i/ili biljne grupe, otvoreni prostori sa malo ili nimalo vegetacije i močvare.

⁶ Zavisno od geologije i tla.

Slika 1-10: Smernice za puteve i saobraćaj (G5)

1.11. Obrazovanje (G6)

Sadržaj mape smernica:

- Lokacija i tip postojećih škola (srednje, centralne ili isturene škole)
- Zaleđe škola
- Smernice za promenu ponuda škola

Glavne poruke:

Specifična struktura naselja u Dragašu sa svojih 36 malih raspršenih sela je jedan predlog koji otežava pružanje efikasnih usluga u obrazovnim objektima za svakoga. Procena postojeće situacije pokazala je višak kapaciteta u osnovnom obrazovanju u udaljenim selima koja doživljavaju gubitak populacije, dok kapaciteti u predškolskom i sekundarnom sektoru nedostaju.

- **Obrazovni sistem treba da bude adaptiran u odnosu na promenjene zahteve. Tu će doći do efikasnog i raznovrsnog školskog sistema u Dragašu zasnovanog na principu „obrazovanje na najbližoj tački“. Princip „obrazovanja na najbližoj tački“ ne može se slediti bez nekih izuzetaka. Dragaš ima malu gustinu malih naselja. Stoga, efikasna prostorna distribucija i delotvoran transport do škole (uključujući i zimski) zahteva centralne i satelitske škole (uključujući i srednje i zanatske škole) i smanjenje viška kapaciteta u osnovnom obrazovanju.**
- **Srednji nivo i predškolski nivo obrazovanja biće međutim prošireni u Krstecu, Leštanu, Kukaljanu i Bačkoj (udaljena sela), pa će postojeći višak nastavnika biti umanjen.**
- **Srednje škole u Dragašu i u Mlike bi trebalo da budu proširene isturenim srednjim školama u Dragašu, Brodu i Restelici. Prostorna distribucija osnovnih i srednjih škola i/ili transport do škole omogućiće svakom detetu u opštini da lako dođe do škole. Devojke koje pohađaju srednju školu i nastavljaju obrazovanje biće posebno važna materija za svakoga.**
- **Dalje obrazovanje u profesionalnim školama sugerise se u gradu Dragašu za celu opštinu, kako bi se podigao obrazovni nivo i dalji razvoj. Obuka za posao, naročito za žene i nezaposlene, u glavnim ekonomskim razvojnim oblastima (poljoprivreda, šumarstvo, prikupljanje lekovitog bilja, prerada hrane, kulturno nasleđe i turizam) biće proširena u Dragašu, koji će imati više prilika i pojačati svoju poziciju u regionu Šare.**

Više školskih zgrada je u lošem stanju i potrebna im je popravka.

Jedan bitan faktor koji sprečava racionalno korišćenje postojećih resursa jeste postojeći paralelni sistem. Strategija ORP stoga predlaže ujedinjenje oba sistema na dugi rok.

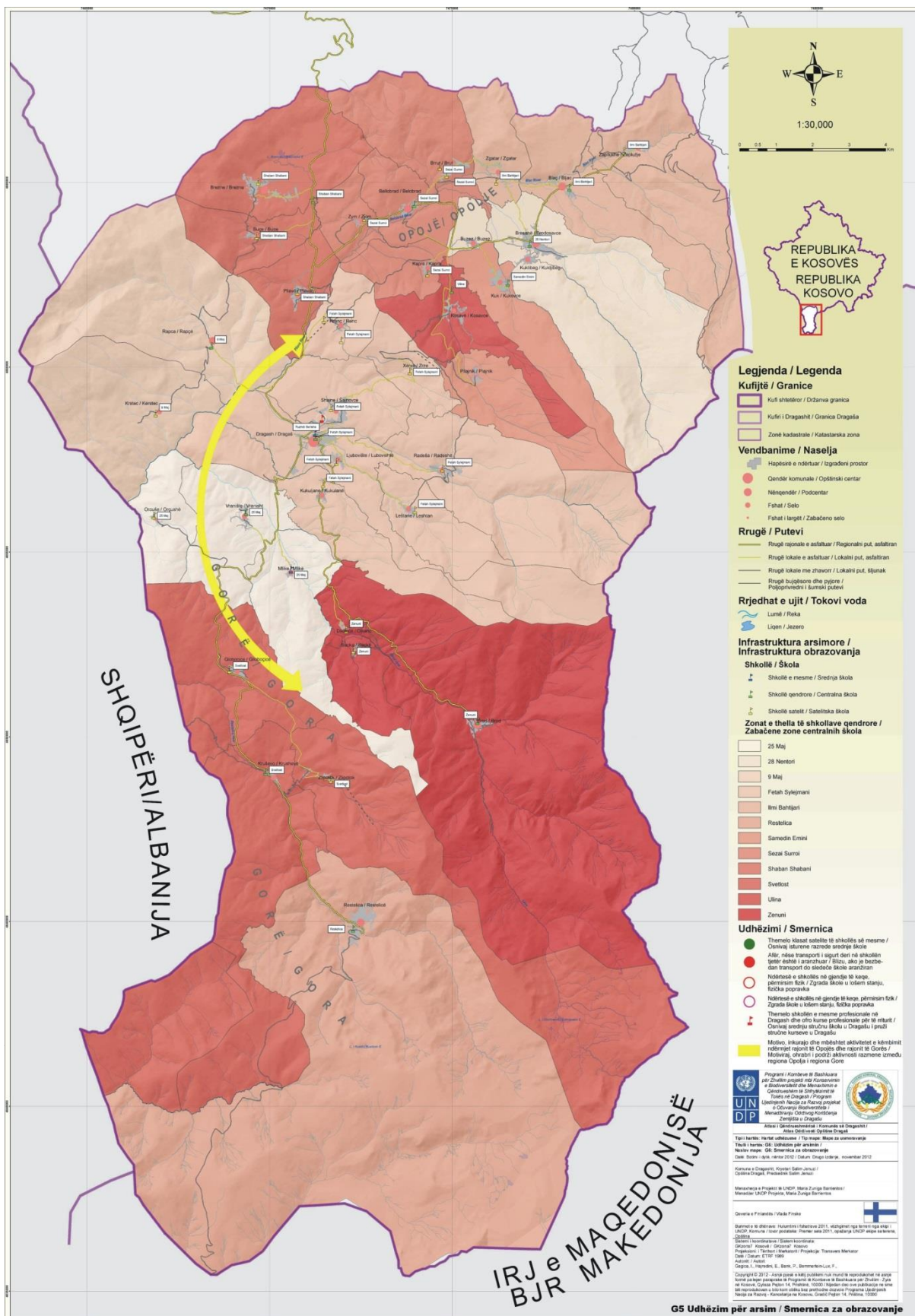
Smernice za odlučivanje:

Sledeća mapa procena pruža osnovne podatke za smernice za razvoj:

- *A9 Procena obrazovanja*

Slika 1-11: Smernice za obrazovanje (G6)

1.12. Zdravstvo (G7)

Sadržaj mape smernica:

- Smernice za zdravstvenu negu – poboljšanje zdravstvenih centara u smislu zgrada/infrastrukture, osoblja i institucionalnih funkcija
- Postojeće i potrebne apoteke
- Zaleđe medicinskih objekata za svako selo
- I zahtevana poboljšanja javne zaštite/vatrogasci.

Glavne poruke:

Specifična struktura naselja u Dragašu sa svojih 36 malih i raspršenih sela zahteva specifično prilagođavanje nacionalnih zdravstvenih standarda. Jedinice za zdravstvenu negu (glavni porodični medicinski centar u Dragašu, porodični medicinski centri u podcentrima i ambulante u određenim selima) predstavljaju institucionalnu osnovu za sistem zdravstvene nege. Porodični medicinski centri treba da budu u svakom podcentru zbog veličine i funkcija podcentara.

- Poboljšanjem medicinske infrastrukture u regionu Gore kroz podizanje ambulanti na nivo porodičnih medicinskih centara u Brodu i Restelici – uz istovremeno smanjenje nivoa postojećeg porodičnog centra na nivo ambulante u Kruševu (postojanje porodičnog medicinskog centra u Kruševu je nelogično, s obzirom da u Restilici živi 4689 ljudi, a u Kruševu 857
- Poboljšanje postojećih porodičnih centara u regionu Opolja u smislu popunjavanja osobljem i obezbeđivanjem zgrada

Broj specijalista u Dragašu ne dostiže nacionalni standard, čak iako je ukupan broj doktora po broju stanovnika zadržan; potrebno je poboljšanje po kadrovskom pitanju. Medicinsko osoblje, tehnička oprema i fizička oprema jedinica za zdravstvenu negu treba da budu na nivou nacionalnog standarda u svim objektima. Treba da postoji više specijalista, naročito ginekologa/babica, da budu dostupni invalidima i trudnim ženama.

Neophodno je poboljšanje u opremi za transport pacijenata unutar opštine, a i do Prizrena, gde su dostupne specijalističke terapije. Čak iako je postignut nacionalni standard i poboljšana ambulantna služba, velika udaljenost i dalje postoji između udaljenih sela i medicinskih centara/zdravstvenih klinika. Da bi se ova distanca pokrila, postoje doktori koji rade delimično radno vreme u nekoliko sela. Mobilna medicinska služba, koja se sastoji od doktora i medicinske sestre, neophodna je za posetu nepokretnim pacijentima i udaljenim selima.

Osnovna oprema i instalacije za borbu protiv požara potrebni su u Restelici, Brodu, Brodosavcu, Brezni, Belobrodu i Bljaču.

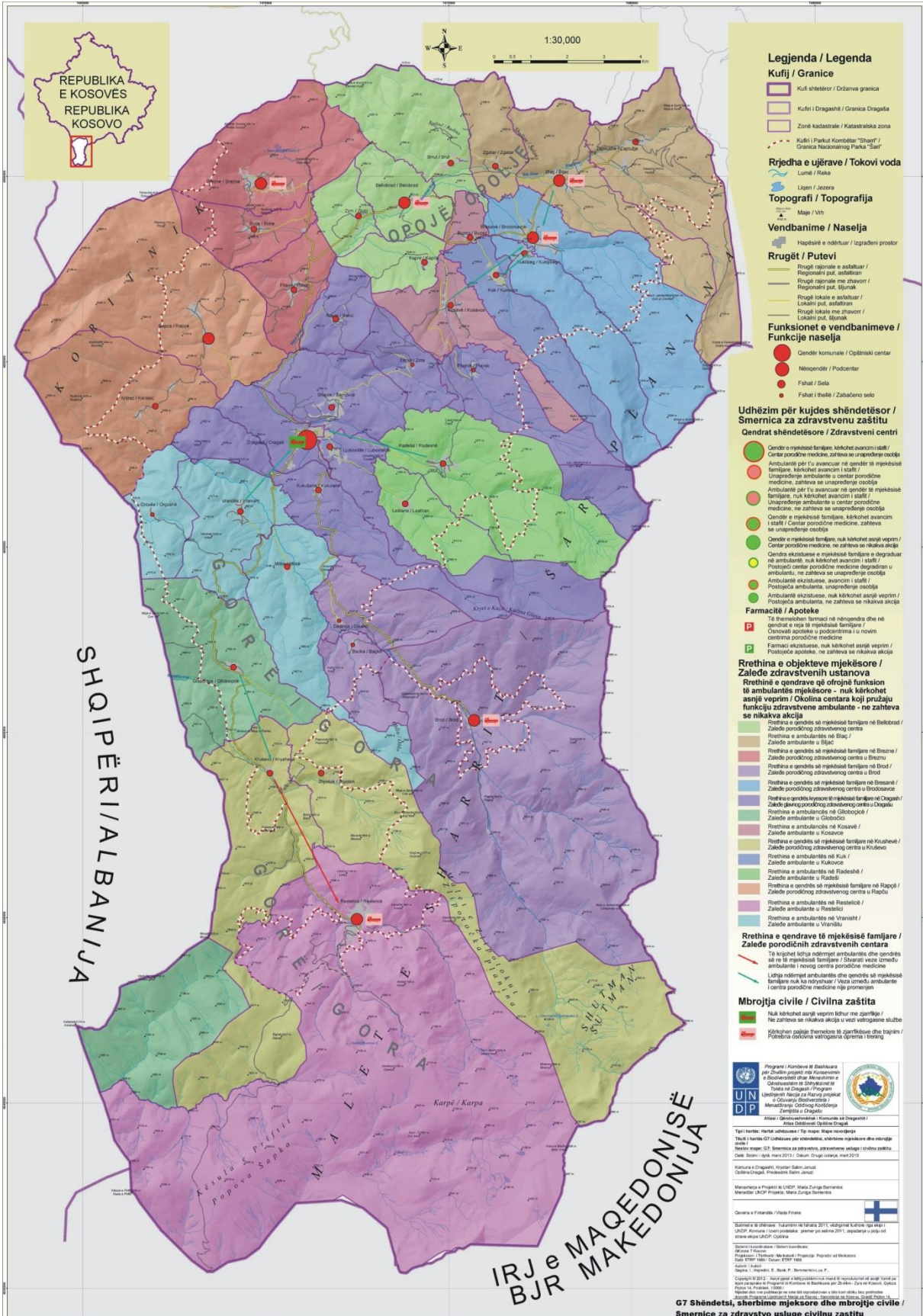
Smernice za odlučivanje:

Sledeća mapa procene daje osnovne podatke za razvojne smernice:

- *A8 Procena zdravstva, medicinskih usluga i civilne zaštite*

Slika 1-12: Smernice za zdravstvo (G7)

1.1. Turizam (G8)

Sadržaj mape smernica:

- Razvoj turizma – centralne oblasti za razvoj turizma
- Kulturno nasleđe
- Planinarske staze
- Javni transport
- Nacionalni Park Šar Planina i predloženo zoniranje

Glavne poruke:

Dragaš polazi od nule u smislu planiranja i politike turizma, on ima ograničenu infrastrukturu i nedostatak svesti i znanja o brendovima, ne samo međunarodno, već i unutar Kosova. „Autentičnost zasnovana na mestu“ jeste suštinska komponenta turističkog planiranja. Nacionalni park treba takođe da bude posmatran kao značajan akter u sektoru turizma u ovoj oblasti i zbog profila parka, konkretno u prirodnjackom turizmu. Takođe je neophodno da se koordinišu aktivnosti sa službenicima parka i u skladu sa pravilima zoniranja nacionalnog parka i strategijom upravljanja. U poređenju sa domaćim i regionalnim tržištem turizma, tri glavna jedinstvena aspekta Dragaša jesu:

Prirodna lepota (planine, biodiverzitet)

Kulturno nasleđe (kultura i način života Gore i Opolja)

3. Ugostiteljstvo i kuhinja (lokalno proizvedena hrana; seosko gostoprimstvo)

Na osnovu ovih faktora preporučuje se da Dragaš fokusira svoju strategiju turizma i razvoja na povezanost između prirode i ruralne kulture:

- Postavljanje turističkih centara: jedan glavni centar je potreban u gradu Dragašu i osam podcentara su uglavnom u selima koje se graniče sa Nacionalnim Parkom Šar Planina.
- Turistički koridor od Broda do Restilice (planinarenje, nordijsko skijanje, razgledanje pejzaža, piknik, jelo, piće)
- „Južna kapija nacionalnog parka“ sa smeštajem, hranom, nordijskim skijanjem, panoramskim pogledima i vezom sa BJR Makedonijom
- Skijaški tereni u Zaplužje
- „Severna kapija nacionalnog parka“ u regionu Opolje sa fokusom na terenski biciklizm, planinarenje, rekreaciju

Smernice za odlučivanje:

Sledeće mape procena daju osnovne podatke za razvojne smernice:

A1.1 i A1.2 Ocena biodiverziteta

A3 Ocena vodnih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet

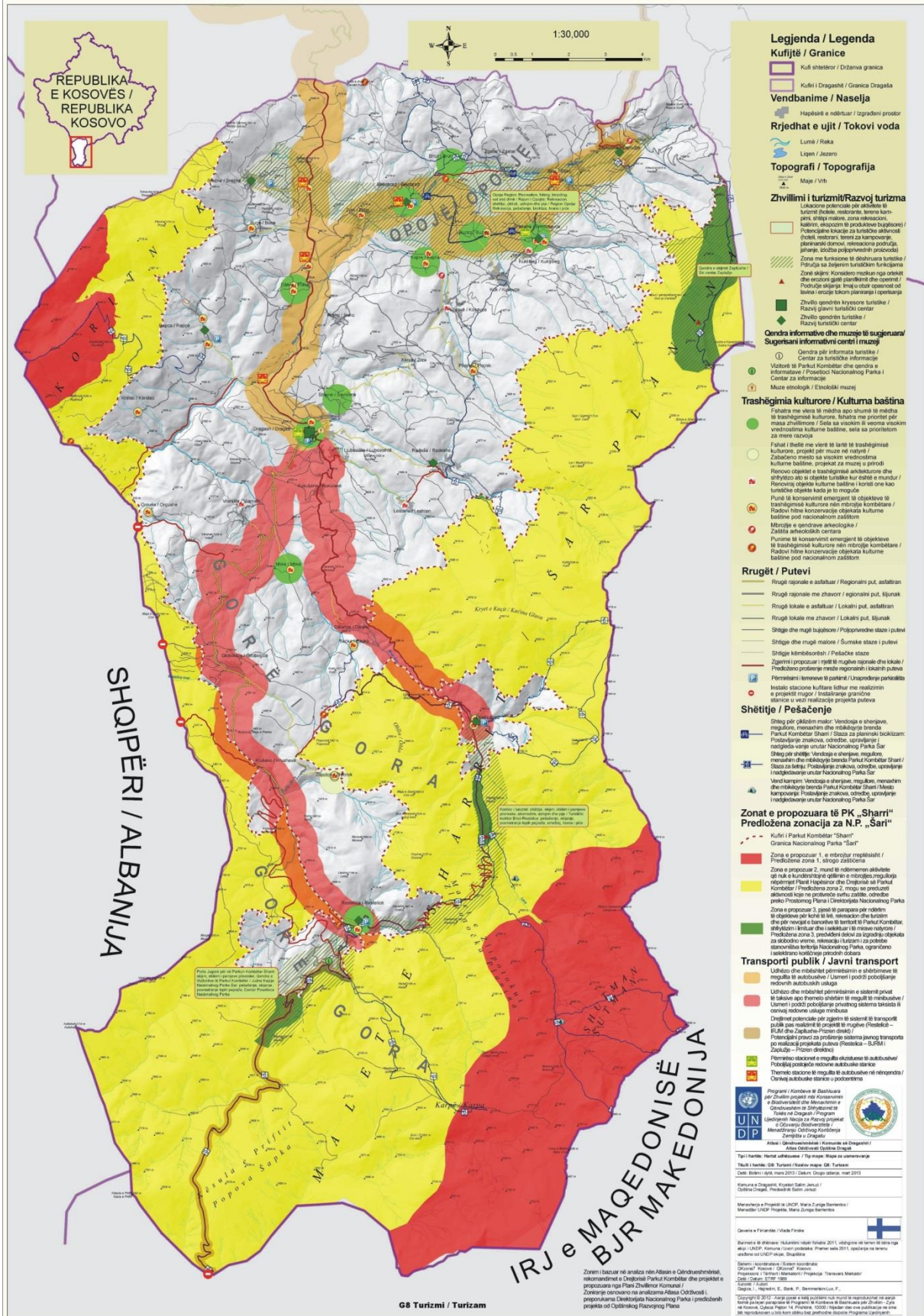
A6 Procena čvrstog otpada

A7 Procena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala

A10.1 Procena ekonomije, infrastrukture i energije – putevi i transport

Slika 1-13: Smernice za turizam (G8)

2. Smernice za integrisani razvoj

Mape za korak 4 su smernice za konsolidovani razvoj. One integrišu glavne nalaze mapa smernica i predstavljaju stratešku osnovu za opštinski razvojni plan (ORP).

2.1. Prostorni otpor u odnosu na rast i razvoj naselja (IG1)

Sadržaj mapa smernica:

- Oblasti sa vrlo visokim, visokim, srednjim i niskim nivoom prostornog otpora

Glavne poruke:

36,77 % opštine ima veoma visok prostorni otpor. Ove oblasti su planinski, podalpski i alpski regioni sa visokim rizikom od lavina, odrona kamenja, klizišta, sa velikim značajem za biodiverzitet. Veliki deo Nacionalnog Parka Šar Planina ima oblasti sa vrlo visokim otporom.

46,66 % opštine ima visok prostorni otpor. Ove oblasti karakterišu strme padine, rizik od erozije tla i značajne funkcije ekosistema šumskih oblasti, kao i poljoprivredno zemljište sa visokom plodnošću tla. Veliki delovi Nacionalnog Parka Šar Planina jesu sa visokim otporom.

3,75 % opštine ima srednji prostorni otpor. Ove oblasti karakterišu srednje strme padine, umeren rizik od erozije tla i poljoprivredno zemljište sa srednjom plodnošću. Većina oblasti sa srednjim prostornim otporom je u regionu Opolje.

12,88 % opštine ima nizak nivo prostornog otpora sa velikim oblastima u Opolju i nekima u regionu Gore, i to je preferencijalna oblast za novi razvoj naselja. Ovo obezbeđuje niži ekološki rizik i rizik životne sredine.

Smernice za odlučivanje:

Sledeće mape procena pružaju osnovne podatke za razvojne smernice:

A1.1 i A1.2 Ocena biodiverziteta

A3 Ocena vodnih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet

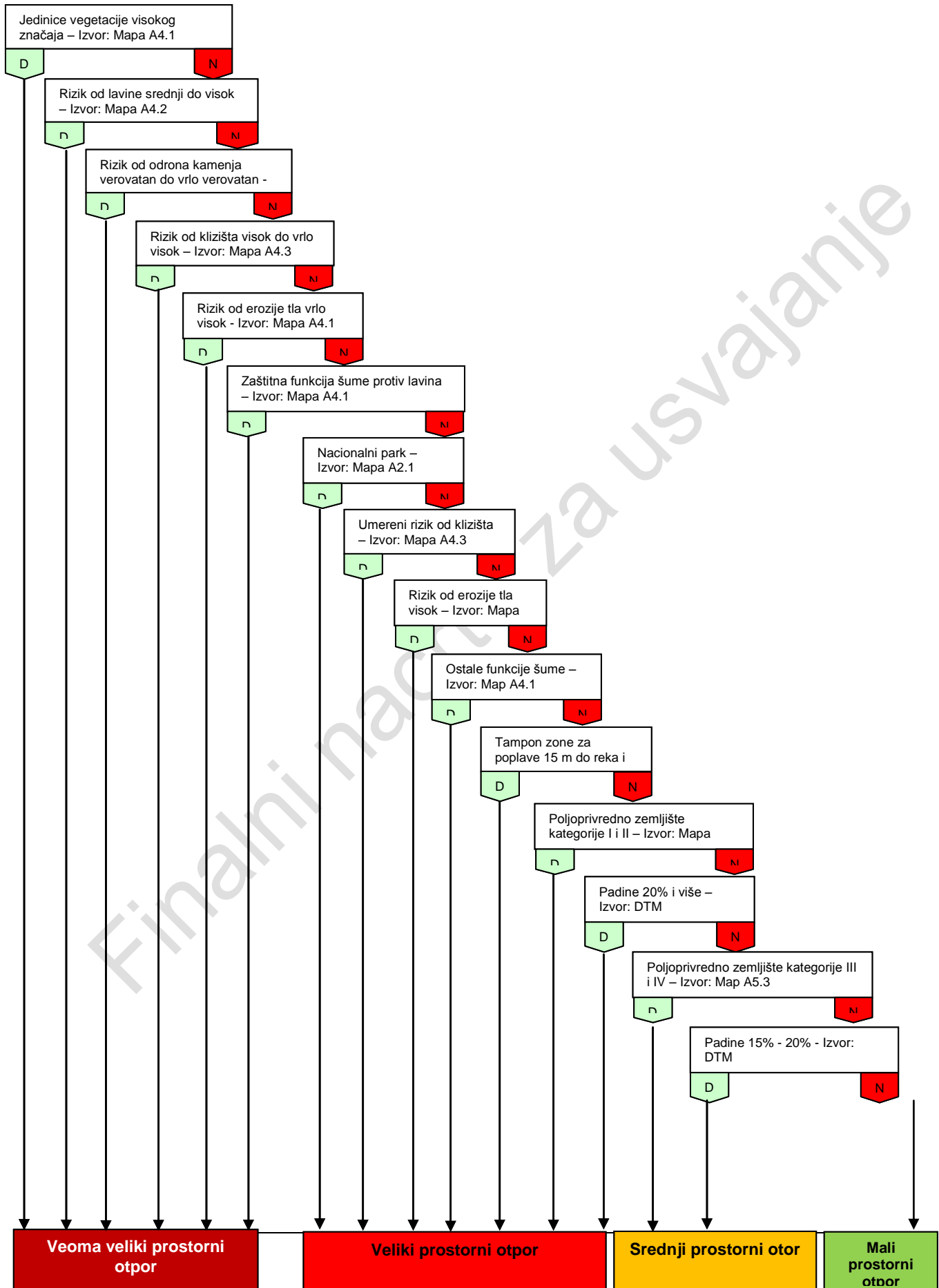
A6 Ocena čvrstog otpada

A7 Ocena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala

A10.1 Ocene privrede, infrastrukture i energije – putevi i saobraćaj

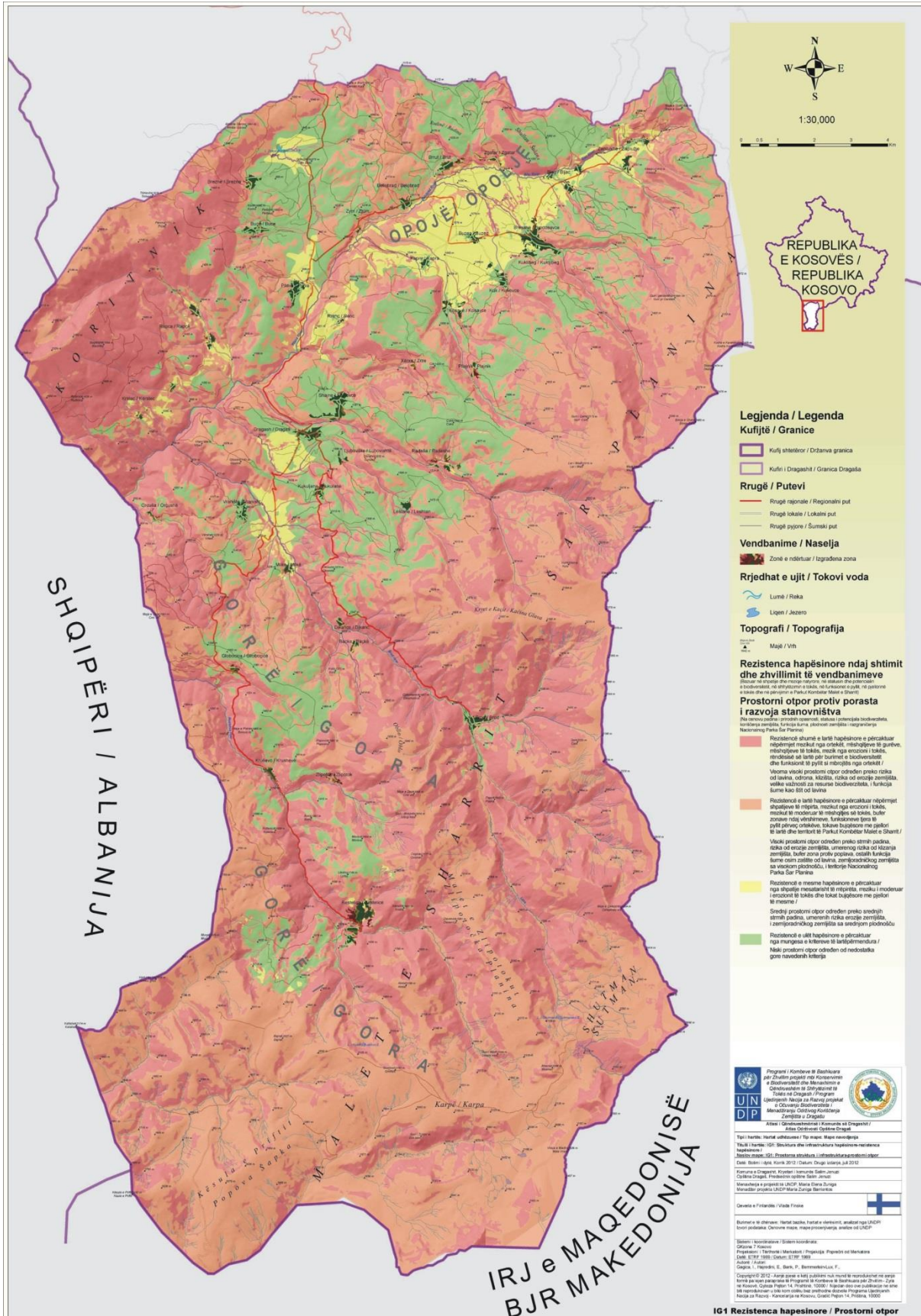

Slika 2-1: Kriterijumi odlučivanja za sveukupni prostorni otpor

Slika 2-2: Smernice za prostorni otpor u odnosu na rast naselja (IG1)

2.2. Funkcionalna struktura (IG2)

Sadržaj mapa smernica:

- Zaštita – zona 1 nacionalnog parka strogi rezervat
- Regulisanje i uređenje načina korišćenja zemljišta radi obezbeđivanja bezbedne pijaće vode i zaštite vodenih kapaciteta
- Ekstenzivno upravljanje vođeno ciljevima u zaštiti
- Upravljanje uz podrazumevanje sektorskih ciljeva zaštite
- Razvoj u skladu sa sektorskim smernicama

Glavne poruke:

Ova mapa pruža orijentaciju u vezi sa glavnim strukturalnim i planskim jedinicama koje mogu biti definisane unutar opštinskih granica:

1. Oblast stroge zaštite = Zona 1 Nacionalnog Parka Šar Planina
Oblast stroge zaštite podeljena je na dve pod oblasti:
 - Oblast na severu oko vrha planine Koritnik formirana je alpskom i podalpskom travom i šumama zaštićenim po direktivi EU Habitat. Uz to, značajan broj drugih bitnih vrsta može ovde biti nađen i identifikovan.
 - Oblast u krajnjem jugoistoku Dragaša je okarakterisana visokom gustom broja važnih vrsta i širokih oblasti prirodnih pašnjaka koje ne zahtevaju nikakvo upravljanje.Obe ove oblasti su osetljive na ljudski uticaj. One pokrivaju ukupno 5.009,47 ha ili 11,49% opštinske teritorije.
2. Značajan deo opštinske teritorije je vođen zahtevima u vezi sa sigurnim i bezbednim snabdevanjem pijaćom vodom i zaštitom prirodnih vodenih tokova. Ovaj deo obuhvata:
 - Oblasti unutar 300 m tampon zone oko izvora pijuće vode ili kaptaza gornjih tokova reka radi snabdevanja pijaćom vodom treba da budu prikladno regulisane i vođene.
 - U ovim oblastima mogu biti potrebne specifične restrikcije u korišćenju zemljišta ili slične mere. Detalje treba razmotriti u dodatnim studijama ili planovima.
 - Svi prirodni vodeni tokovi i močvarna zemljišta
 - Oblasti sa visokim rizikom od erozije unutar 100 m tampon zone oko vodenih tokovaUkupno ova kategorija pokriva 7.085,81 ha ili 16,26% opštinske teritorije.
3. Oblast ekstenzivnog upravljanja vođenog ciljevima u zaštiti = Zona 2 Nacionalnog Parka Šar Planina
Oblast ekstenzivnog upravljanja definisana je zonom 2 nacionalnog parka „Šara“. Ove oblasti su okarakterisane većinom velikim prirodnim i poluprirodnim travnatim površinama. Samo jedna traka duž albanske granice na zapadu je pokrivena šumama.
Ova oblast pokriva ukupno 14.578 ha ili 33,45% opštinske teritorije.
4. Oblast intenzivnog korišćenja zemljišta kako je definisano u prostornom razvojnom okviru treba da bude dalje podeljena na dva pod tipa:
 - Prvi pod tip obuhvata oblasti gde razvoj i smernice bi trebalo da ozbiljno razmotre sektorske ciljeve u zaštiti. Ove oblasti sastoje se od:
 - Zona 3 Nacionalnog Parka Šar Planina (osim oblasti bitnih za svrhe snabdevanja vodom), ove oblasti su definisane kroz predloge pod stavkom turistički razvoj; to znači da turističke instalacije i upotreba zemljišta mogu biti dozvoljeni, međutim, sve aktivnosti biće vođene prostornim planom i planom upravljanja za Nacionalni Park Šar Planina koji će biti napravljen da minimizira negativne uticaje na životnu sredinu u ovim oblastima. Mogući uticaji mogu doći kroz smeštaj (konzumiranje zemljišta, stvaranje otpada i otpadnih voda, pristupna infrastruktura kao što su putevi, itd.), objekata letnjeg i zimskog turizma (saobraćaj, stvaranje otpada, buka i uznemirenje zimskih staništa divljih

životinja, emisije gasova).

- Zone gde bi razvoj trebalo da obuhvati i razradi specifične ekološke restrikcije, npr. upravljanje šumama u skladu sa SZŠ i imajući u vidu visoku vrednost šumskih ciljeva, vrednost zaštite prirode, npr. forme pejzaža ili vredna staništa, itd. Ako se ovi zahtevi ne razmatraju, to može za rezultat imati negativan uticaj na životnu sredinu.

Ova kategorija pokriva 10.853.99 ha ili 24,91% opštinske teritorije.

- Preostali delovi opštinske teritorije stavljeni pod ovu kategoriju omogućavaju intenzivno korišćenje zemljišta ili razvoj bez nametanja specifičnih ekoloških ograničenja izvan odgovarajućeg zakona. U zavisnosti od izabranog puta razvoja, pojedinačni uticaji na životnu sredinu mogu da se izazovu, što treba da bude procenjeno u okviru projekta. Ova kategorija pokriva ukupno 6.130,63 ha ili 14,07% opštinske teritorije.

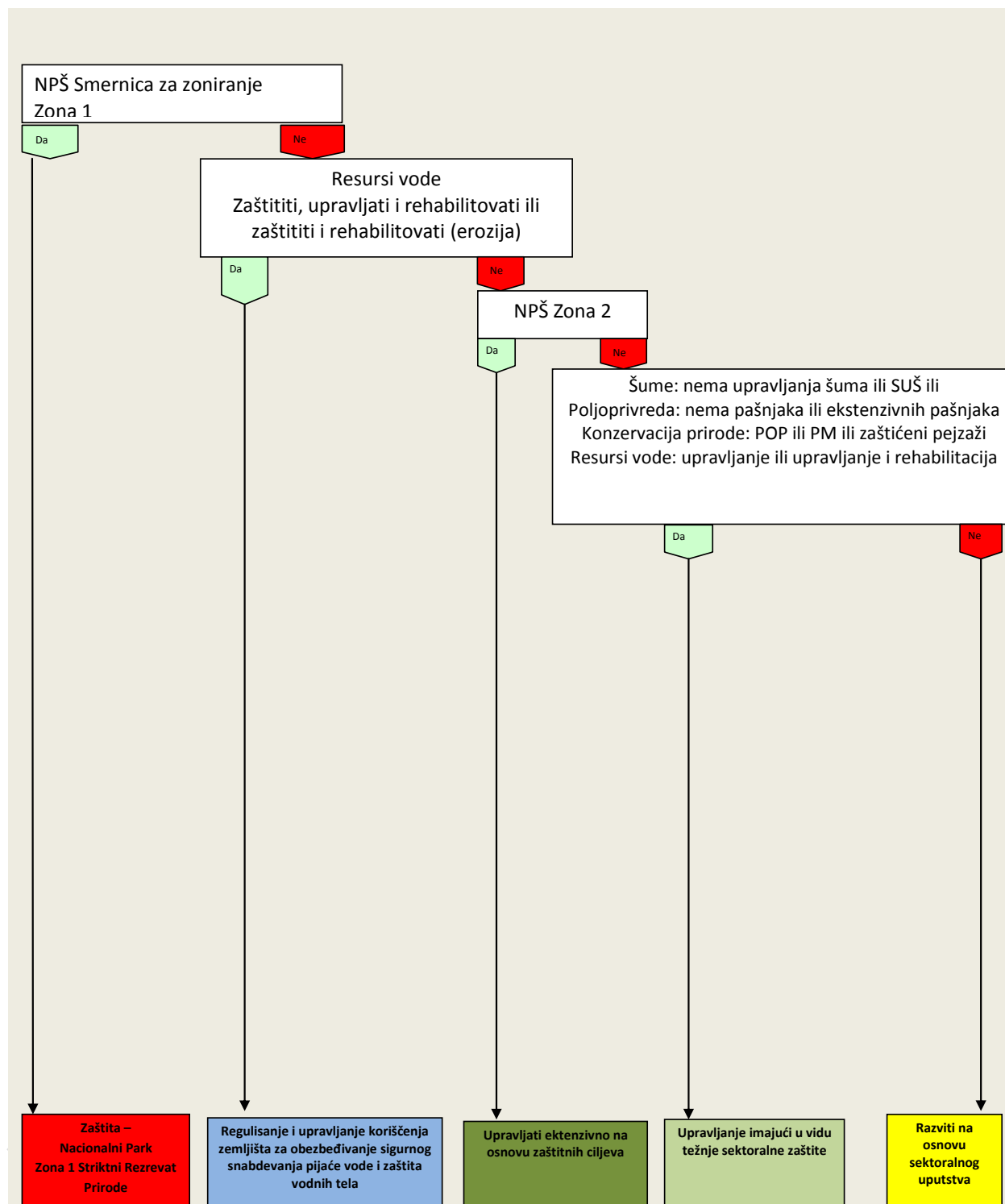
Pored ovih generalnih kriterijuma, mapa obuhvata i važne smernice o konkretnim pitanjima:

1. Infrastruktura
 - Putni projekti (od smernica za puteve)
 - Prioritetna sela za upravljanje otpadnim vodama (od smernica za vodu)
 - Prioritetna oblast za energiju vetra
2. Georizik
 - Oblasti bliže od 500 m do naselja koje zahtevaju bilo pošumljavanje ili tehničke mere da se kontroliše rizik od lavine ili klizišta
3. Ekonomski razvoj
 - Oblasti preporučene za turistički razvoj
 - Zone proširenja naselja
 - Komercijalne zone
 - Turističke zone
4. Pejzaži
 - Zeleni pojasevi u blizini naselja

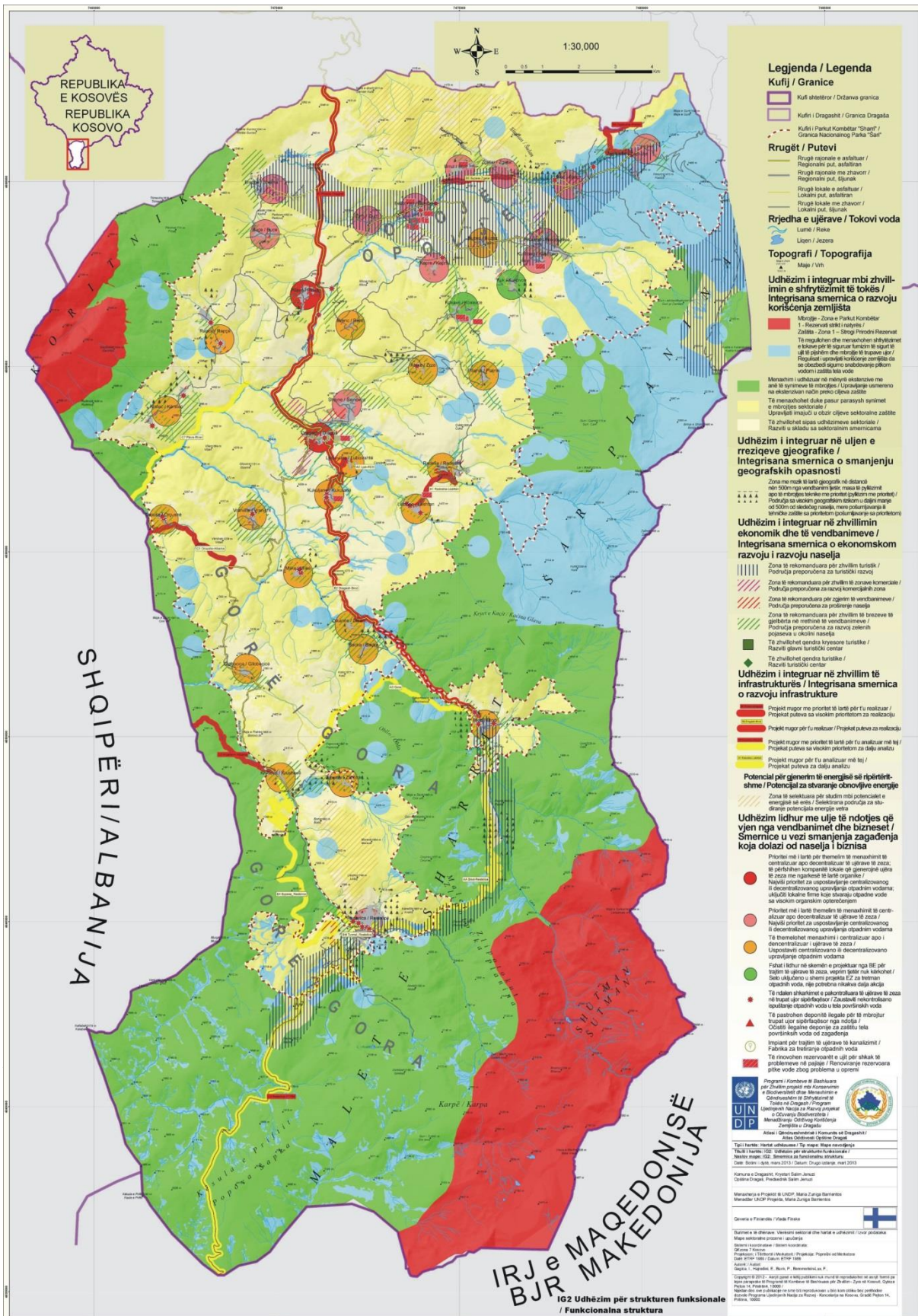
Smernice za odlučivanje:

Slika 2-3: Kriterijumi za odlučivanje o funkcionalnoj strukturi

(NPŠ = Nacionalni Park Šar Planina)

Slika 2-4: Smernice za funkcionalnu strukturu (IG2) (Nacrt mape)

3. Aneks

3.1. Tipovi korišćenja zemljišta – CORINE

Napomena: Brojevi su zvanični brojevi CORINE, bilo koja dodatna jedinica dobila je naredni slobodan broj u sistemu CORINE (novi dodaci projektu UNDP).

1	Naselja i veštačke površine	
1.1	Urbano tkivo	
1.1.1	Neprekinuto urbano tkivo	Većina zemljišta je pokrivena zgradama, putevima i veštačkim površinama koje pokrivaju skoro čitavo zemljište. Nelinearne oblasti vegetacije i golo tlo su veoma retki.
1.1.2.	Isprekidano urbano tkivo	Većinu zemljišta pokrivaju strukture, zgrade, putevi i veštačke površine koje su povezane sa površinama pod vegetacijom i golim tlom, koje se pojavljuje isprekidano, ali u značajnoj meri.
1.2.	Industrija, komercijala i transport	
1.2.1.	Industrijske ili komercijalne jedinice	Veštačke površine, sa betonom, asfaltom, makadamom ili stabilizovane (tj. nasip preko koga su prošli valjci), bez vegetacije zauzimaju većinu oblasti koje su ovde u pitanju, što takođe sadrži zgrade i/ili oblasti pod vegetacijom
1.2.2.	Mreža puteva i pruga i pridruženo joj zemljište	Putevi, železničke pruge, uključujući i pripadajuće instalacije (stanice, platforme, peroni). Uključiti minimalnu širinu od: 100 m.
1.3.	Rudnici, jalovine i gradilišta	
1.3.1.	Lokacija za vađenje minerala	Oblasti sa vađenjem iz otvorenih rupa za industrijske minerale (pesak, kamenolomi) ili drugih minerala. Obuhvaćene poplavljene rupe od šljunka, osim vađenja iz rečnog korita.
1.3.2.	Jalovine	Deponije, rudničke jalovine, industrijske ili javne
1.4.	Veštačke, nepoljoprivredne površine pod vegetacijom	
1.4.2.	Mesta za sport i slobodno vreme	Tereni za kampovanje, sportski tereni, parkovi za slobodno vreme, golf tereni, trkačke staze, itd. Obuhvaćeni formalni parkovi koji nisu okruženi urbanim zonama.
1.5	Kulturno nasleđe	Pojedinačne zgrade/kompleksi od kulturnog značaja (džamije, crkve, groblja, spomenici, tvrđave, itd.) Obezbediti izuzetne vidikovce (pejzaž) simbolom (obeležiti i pravac gledanja) ▲
2.	Poljoprivredne oblasti	
2.1.	Obrađivo zemljište – kultivisane oblasti koje se redovno oru i generalno su u sistemu rotacije	
2.1.1.	Nenavodnjavano plodno zemljište	Žitarice, mahunarke, krmno bilje, korenasti plodovi i neobrađeno zemljište. Obuhvaćeni cveće i drveće (rasadnici) i povrće, bilo na otvorenom polju, ispod plastike ili stakla (uključujući i baštovanstvo za tržište). Obuhvaćene i aromatične, lekovite i kulinarske biljke. Isključeni stalni pašnjaci.
2.1.2.	Stalno navodnjavano zemljište	Usevi se navodnjavaju stalno ili periodično, korišćenjem stalne infrastrukture (kanali za navodnjavanje, mreža za drenažu). Većina ovih biljaka ne može da se gaji bez veštačkog snabdevanja vodom. Ne obuhvata povremeno navodnjavano zemljište.
2.2.	Stalni usevi – usevi koji nisu pod sistemom rotacije – što omogućava ponavljanje žetvi i zauzima zemljište na duži period pre nego što se preore i ponovno zaseje: uglavnom plantaže drvenastih biljaka. Isključuje	

	pašnjake, livade i šume.	
2.2.2.	Voćke i plantaže bobičastog voća	Parcele zasađene voćkama ili žbunjem: jedna ili mešovite voćne vrste, voćke trajno povezane zelenim površinama. Uključuje i kesten i orahe.
2.3.	Pašnjaci	
2.3.1.	Intenzivni pašnjaci bez drveća i žbunja	Gust, dominantno graminoidni travnati prekrivač ili sastavljen od cveća, uglavnom se koristi za ispašu i žetve, često se đubri - živice <10%
2.3.2.	Intenzivni pašnjaci sa drvećem i žbunjem	Gusto, pretežno graminoidni travnati pokrivač ili cvetni sastav, uglavnom se koristi za ispašu i žetve, često se đubri – područje sa žbunjem (>10%)(teren sa malim pašnjacima i mnogo žbunja)
2.3.3.	Ekstenzivni pašnjaci bez drveća i žbunja	Uglavnom graminoidni travnati pokrivač, ekstenzivna ispaša , nema berbe i đubrenja <10% drvenastih vrsta
2.3.4.	Ekstenzivni pašnjaci sa drvećem i žbunjem	Uglavnom graminoidni travnati pokrivač, ekstenzivna ispaša , nema žetve i đubrenja >10% drvenastih vrsta (naročito Kleka)
2.4.	Heterogene poljoprivredne površine	
2.4.1.	Godišnji usevi u vezi sa	Nestalni usevi (obradivo zemljište ili pašnjak) u vezi sa stalnim usevima na istoj parceli
2.4.2.	Kompleksni uzgoj – bez živice	Jukstapozicija malih parcela različitih jednogodišnjih useva, pašnjaci i/ili stalni usevi, živice (< 10% pokrivenog)
2.4.3.	Poljoprivreda, mešavina prirodne vegetacije	Zemljište je uglavnom zauzeto poljoprivredom, sa značajnim oblastima prirodne vegetacije, prvenstveno zauzete poljoprivredom, prošarane značajnim prirodnim područjima
2.4.4.	Kompleksan uzgoj – bez živica	Jukstapozicija malih parcela različitih godišnjih useva, pašnjak i/ili stalni usevi sa živicama (> 10% cover)
2.4.5.	Kompleksan uzgoj – sa živicama/drvećem	Jukstapozicija malih parcela različitih godišnjih useva, pašnjak i/ili stalni usevi sa živicama (> 10% cover)
3.	Šume i polu-prirodna područja	
3.1.	Šume – nivo drveća 1700 m	
3.1.1.	Širokolisna šuma	Formacija vegetacije sastavljena uglavnom od drveća, uključujući i žbunje, gde preovlađuje širokolisno drveće
3.1.2.	Četinarska šuma	Formacija vegetacije sastavljena uglavnom od drveća, uključujući i žbunje, gde preovlađuje četinarsko drveće
3.1.3.	Mešovite šume	Formacija vegetacije prvenstveno sastavljena od drveća, uključujući i žbunje, gde dominiraju zimzelene i listopadne vrste drveća
3.1.4.	Četinarske šume zasađene	
3.1.5.	Male površine pod šumom	Mali delovi šuma na otvorenom terenu, ograničene veličine tako da nema šumske klime unutra
3.2.	Žbunje ili grupe zeljastih biljaka	
3.2.1.	Prirodne livade (>2000m)	Obično trave iznad linije drveća (1700 m), trava niske produktivnosti. Često u područjima grubog i neravnog terena. Često obuhvata kamenita područja, šipak i tresetišta.
3.2.2.	Vegetacija tresetišta	Tresetišta sa vegetacijom koja je niska i preklapljen, dominiraju žbunje, šiblje i zeljaste biljke (vres, šipak, metla, štipovica, zanovet, itd.)

3.2.4.	Prelazne šume/šipražje	Žbunasta ili zeljasta vegetacija sa razbacanim drvećem. Mogu da predstavljaju bilo degradaciju, bilo obnavljanje šuma/kolonizaciju. Obuhvata i staru pastirsku zemlju sa više od 70% žbunja i drveća (često Kleke)
3.2.5.	Izdanačke šume	Različiti tipovi (uključujući izdanke sa standardima)
3.3.	Otvoreni prostori sa malo i nimalo vegetacije	
3.3.2.	Gole stene, obluci, litice, kamenje i divlje biljke	Oblasti sa više od 50% golih stena i kamenitog materijala
3.3.3.	Površine sa slabom vegetacijom	Obuhvata stepe, tundre i goleti. Retka vegetacija visokih visina – područje bez vegetacije 80 – 95%
4.	Močvare	
4.1.	Unutrašnje močvare – Nepošumljene oblasti ili sezonski ili stalno poplavljene. Voda može biti stajaća ili cirkulišuća	
4.1. 1.	Unutrašnje močvare/poplavljena područja	Niže zemljište obično potopljeno tokom zime, a manje ili više zasićeno vodom tokom čitave godine. (uključuje komplekse sa više od 50% poplavljenih oblasti – zone oko izvorišta)
4.1.2.	Tresetišta	Tresetišta se stvaraju uglavnom od raspadnute mahovine i biljne materije. Može i ne mora biti u eksploataciji.
4.1.3.	Priobalne šume	Pored reka, potoka i poplavljenih šuma
5.	Vodena tela	
5.1.	Unutrašnje vode	
5.1. 1.	Vodeni tokovi	Prirodni ili veštački vodeni tokovi koji služe kao kanali za odvodnjavanje. Obuhvata kanale. Najmanja širina da se uključi: 10 m (poligon), inače linija.
5.1.2.	Vodna tela	Prirodne ili veštačke vodene površine, jezera i slično.
5.1.3.	Izvori	Tačkasti objekti

EU (1985): Zemljišne površine CORINE – Koordinacija informacija o životnoj sredini (Službeni glasnik L 176, 6.7.1985). <http://www.eea.europa.eu/publications/CORO>

3.2. Oznake za preferencijalna staništa (a)

Preferencijalna staništa (EU 2007)	(a) – Menadžment potreba za izdržavanje	Ograničenja/uslovi za upravljanje
6230 * Bogati travnjaci Nardus na silikatnom supstratu u planinskim oblastima (i pod planinskim oblastima u kontinentalnoj Evropi)	Kontrolisano, potrebna ekstenzivna ispaša	
6120 * Xeric pesak, krečnjački pašnjaci	Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna	
91E0* Aluvijalne šume sa Alnus glutinosa i Fraxinus excelsior (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae)	Profesionalno upravljanje – upravljanje šumama i održavanje obala voda je potrebno	
6210 * Važna područja orhideja i poluprirodni suvi travnjaci na krečnjačkim podlogama (Festuco-Brometalia)	Kontrolisano, potrebna ekstenzivna ispaša	
6110 * Rupicolous krečnjački ili bazofilis pašnjaci sa Alzso-Sedion albi		Kontrolisano, potrebna ekstenzivna ispaša
91AA *Drveće belog hrasta		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
4070 * Žbunje sa Pinus mugo i Rhododendron hirsutum (Mugo-Rhododendretum hirsuti)		Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
9180 * Šume sa padinama i u kotlinama Tilio-Acerion		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ

3.3. Napomene za nepreferencijalna staništa (b)

Nepreferencijalna staništa (EU 2007)	(b) – Menadžment potreban za izdržavanje Nema požara / kontrola vatre	Ograničenja/uslovi za upravljanje
5130 Formacija <i>Juniperus communis</i> formations na heaths na krečnjačkim pašnjacima	Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna	Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
6150 Silikatno alpski i severni travnjaci	Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna	Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
6210 Popuprirodne suve livade i scrubland facies na krečnjačkim podlogama (<i>Festuco-Brometalia</i>) (*važne lokacije orhideja)	Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna	
62D0 Oromezijski acidophilous pašnjak	Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna	
6510 Niže livade sa senom (<i>Alopecurus pratensis</i> , <i>Sanguisorba officinalis</i>)	Ispaša / kosidba potrebna	
6520 Planinske livade sa senom	Ispaša / kosidba potrebna	
4060 Alpska i severna vresišta		Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
5110 Stabilne xerothermophilous formacije sa <i>Buxus sempervirens</i> na stenovitim padinama (<i>Berberidion</i> p.p.)		Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
6170 Alpski i podalpski krečnjački pašnjaci		Kontrolisano, ekstenzivna ispaša potrebna ekstenzivna ispaša moguća
6430 Hdrophilous visoko bilje u zajednicama na ravninama i u planini do alpskih nivoa		Kontrolisano prikupljanje ne šumskih proizvoda može biti dozvoljeno
7140 Tranzicione i promenljive bare		
7230 Alkalne močvare		
8210 Krečnjačke stenovite padine sa kazmofitskom vegetacijom		
8230 Silikatne stene sa pionirskom vegetacijom <i>Sedo-Scleranthion</i> ili <i>Sedo albi-Veronicion dillenii</i>		
91BA Šume mezijske srebrne jele		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
91K0 Ilirske šume <i>Fagus sylvatica</i> (<i>Aremonio-Fagion</i>)		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ

Nepreferencijalna staništa (EU 2007)	(b) – Menadžment potreban za održavanje Nema požara / kontrola vatre	Ograničenja/uslovi za upravljanje
91W0 Mezijske bukove šume		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
9250 Šume Quercus trojana		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
9270 Šume helenske bukve sa Abies borisii-regis		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
9280 Šume Quercus frainetto		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
9410 Šume Acidophilous Picea do alpskih planinskih nivoa (Vaccinio-Piceetea)		Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ
95A0 Visoke oromediteranske borove šume	Nema požara / kontrola vatre	Moguće upravljanje šumama shodno SZŠ

3.4. Zaštitne zakonske kategorije

Republika Kosovo (2010): Zakon o zaštiti prirode br.03/L–233

Strogi prirodni rezervat (Član 10)	Strogi rezervat je područje kopna i/ili voda s neizmenjenom ili neznatno izmijenjenom sveukupnom prirodom, a namenjen je isključivo očuvanju izvorne prirode, naučnom istraživanju kojim se ne menja biološka raznovrsnost, praćenju stanja prirode, te obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa.	U strogom rezervatu su zabranjene privredne i druge delatnosti.
Nacionalni park (Član 11)	Nacionalni park je prostrano, pretežno neizmijenjeno područje kopna i/ili voda izuzetnim i višestrukih prirodnih vrednosti, obuhvaća jedan ili više sačuvanih ili neznatno izmenjenih ekoloških sistema, a prvenstveno je namenjen očuvanju izvornih prirodnih vrednosti.	U nacionalnom parku su dopuštene radnje i delatnosti kojima se ne ugrožava izvornost prirode. 4. U nacionalnom parku je zabranjeno privredno korišćenje prirodnih dobara. 5. U nacionalnom parku dopušteno je obavljanje ugostiteljsko-turističkih i rekreativnih delatnosti koje su u ulozi posećivanja i razgledavanja, te bavljenje poljoprivredom, ribolovom i obrtom na tradicionalan način, u skladu odredbama ovoga Zakona i planom upravljanja
Posebno područje konzervacije (PPK) i Posebna zaštićena područja – (PZP) (Član 12)	Posebno zaštićeno područje je područje kopna i/ili voda posebnog značaja radi svoje jedinstvenosti, retkosti ili reprezentativnosti, ili je stanište ugrožene divlje vrste, a posebno je naučnog značaja i namene. Posebno područje može biti: floristički, mikološki, šumske i druge vegetacije, zoološki - ornitološki, ihtiološki geološki,	posebnom području nisu dozvoljene radnje i delatnosti koje mogu narušiti svojstva zbog kojih je proglašeno posebno područje -branje i uništavanje biljaka, uznemiravanje, hvatanje i ubijanje životinja, uvođenje novih bioloških vrsti, melioracijski zahvati, razni oblici privrednog i ostalog korišćenja i slično. posebnom području dozvoljeni su

	paleontološki, hidrogeološki, hidrološki, i dr.	<p>zahvati, radnje i delatnosti kojima se održavaju ili poboljšavaju uslovi važni za očuvanje vrednosti zbog kojih je proglašena zona.</p> <p>Posećivanje i razgledavanje posebnog područja može se zabraniti ili ograničiti merama zaštite.</p>
Park prirode (Član 13)	Park prirode je prostrano prirodno ili delom kultivisano područje kopna i/ili voda s ekološkim obeležjima međunarodne i nacionalne važnosti, istaknutim predeonim, vaspitno-obrazovnih, kulturno-istorijskim i turističko-rekreativnih vrednosti.	U parku prirode dopuštene su privredne delatnosti i radnje kojima se ne ugrožavaju njegova bitna obeležja.
Spomenik prirode (Član 14)	<p>Spomenik prirode je pojedinačni neizmenjeni deo ili skup delova žive ili nežive prirode, koji ima ekološku, naučnu, estetsku ili vaspitno - obrazovnu vrednost.</p> <p>Spomenik prirode može biti geološki - paleontološki, mineraloški, hidrogeološki, strukturno geološki, naftnogeološki, sedimentološki i dr.; geomorfološki - pećina, jama, soliterna stena hidrološki - vodotok, vodopad, jezero., botanički - retki ili lokacijom značajni primerak biljnog sveta i dr., prostorno mali botanički i zoološki lokalitet.</p>	Na spomeniku prirode i u njegovoj neposrednoj blizini koja čini sastavni deo zaštićenog područja nisu dopuštene radnje koje ugrožavaju njegova obeležja i vrednosti.
Zaštićeni predeo (Član 15)	Zaštićeni predeo je prirodni ili kultivisani predeo velike predeone vrednosti i biološke raznovrsnosti ili kulturno-istorijski vrednosti, ili predeo očuvanih jedinstvenih obeležja karakterističnih za pojedino područje, namenjen odmoru i rekreaciji.	U zaštićenom predelu nisu dopušteni zahvati i radnje kojima se narušavaju obeležja zbog kojih je proglašen.